

Міністерство освіти і науки України
 Національний технічний університет
 «Дніпровська політехніка»
 Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
 Кафедра філології та мовної комунікації

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
Кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студента (ки) *ПЕРЕДИРІЙ Катерини Сергіївни*

академічної групи *035м–22з–1 ННІГСН*

спеціальності *035 Філологія*

на тему: *«Мотиви лірики збірки «Золоті джмелі» В. Підпалого»*

	Прізвище, ініціали,	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
Керівник кваліфікаційної роботи	д.філол.н., професор Біляцька В.П.			
Рецензент кваліфікаційної роботи	канд. філол.н. Данюк А.О.			
Прилюдний захист				

Дніпро 2023

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 85 сторінок, 83 джерела.

Об'єкт дослідження: поезія В. Підпалого збірки «Золоті джмелі»: вибрані твори (2011).

Мета роботи: розглянути мотиви лірики збірки «Золоті джмелі» Володимира Підпалого.

Одержані висновки та їх новизна: новизна кваліфікаційної роботи полягає в цілісному й поглибленому вивченні мотивів лірики Володимира Підпалого, що ґрунтується на дослідженні унікальності творчого доробку.

Результати дослідження можуть бути використані під час викладання курсів з історії української літератури, спецкурсів, присвячених проблемам українського письменства II половини XX століття, для подальшого вивчення аспектів поезії шістдесятників та представників «тихої лірики».

Ключові слова: *поезія, мотив, символ, збірка, Володимир Підпалый.*

RESUME

Diploma research of student Kateruna Peredyrij (Dnipro National Technical University "Dnipro Polytechnic"). The topic of the master's thesis a collection of poems «Golden bumblebees» by Volodumur Pidpalyj.

The novel is based on real events. The work consists of an introduction, three parts, conclusions and a list of references. The work will be interesting for philology students, teachers of Ukrainian literature at school. Biography consists of 83 sources.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КАТЕГОРІЯ «МОТИВ» У СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА	8
РОЗДІЛ 2. ЕСТЕТИЧНА ПРИРОДА МОТИВІВ ЛІРИКИ ВОЛОДИМИРА ПІДПАЛОГО	19
2.1. Мотив сковородинського ідеалу	20
2.2. Літературно-мистецькі мотиви.....	51
2.3. Народнопоетичні мотиви лірики В. Підпалого.....	62
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

Володимир Підпалый – український поет, прозаїк, перекладач і редактор, який за своє коротке життя (37 років) встиг видати п'ять поетичних збірок – «Зелена гілка», «Повесіння», «Тридцять літо», «В дорогу – за ластівками», «Вишневий світ», а згодом з архівних матеріалів і частково перевидань було видрукувано ще шість його книжок: «Сині троянди», «Поезії», «Береги землі», «Кожна бджілка – немов лічилка», «Сковородинські думи», «Золоті джмелі». Його спадщина, сповідувані переконання є однією з яскравих, індивідуально-мистецьких сторінок історії української літератури II половини XX століття. Творчий доробок В. Підпалого розглядали і в контексті творчості шістдесятників у 90-х роках XX ст., і в контексті феномену «тихої лірики». «Його ім'я пов'язане з таким, на перший погляд, непоказним, а насправді змістовним високопоетичним явищем, як „тиха лірика”», – стверджує літературознавець Г. Мазоха [36, с. 123]. Науковець В. Цимбалюк взагалі вважає письменника зачинателем тихого напрямку у вітчизняній словесності. З його слів: «Володя Підпалый своєю поезією започаткував оригінальне крило в літературі шістдесятників, яке пізніше назвуть «тихою лірикою». Це не така голосна і гучна поезія, як у інших його ровесників, вона – задушевна, надзвичайно інтимна, призначена для камерного виконання, але в своїй глибинній суті – високопатріотична, гуманістично спрямована» [77, с. 2].

Поетична творчість В. Підпалого вписана в загальнолітературний дискурс шістдесятників своїми основними формозмістовими рисами. Оптимістичні мотиви його ранніх віршів, помітна еволюція від неонародницьких зацікавлень до ліризму суголосні основним світоглядним засадам шістдесятників. Персональне світобачення митця як представника «тихої лірики» визначене натурфілософічністю, яка оформлена в чітко структуровану естетичну систему образності, визначальну для всієї творчості автора.

Життєпис В. Підпалого подано у його ліриці. М. Домчук вважає, що свою суспільну малість у пошуках сенсу існування поет спрямовує на віднайдення душевної рівноваги, внутрішньої самототожності, життєствердного оптимізму, беззастережного стоїцизму», саме тому його лірика «набуває рис філософічності, інтелектуальної напруги, вдумливого раціоналізму» [17, с. 10].

Актуальність дослідження. Актуальність обраної теми зумовлена потребою цілісного й ґрунтовного висвітлення питання своєрідності мотивів лірики збірки «Золоті джмелі» (2011) Володимира Підпалого.

Лірика В. Підпалого зацікавила дослідників і шанувальників українського поетичного слова від друку першої збірки «Зелена гілка» і до останньої прижиттєвої «Вишневий світ». Дослідники відзначали багатство тематичного діапазону (П. Засенко, А. Кацнельсон), ліричну своєрідність та оригінальне світовідчуття автора (М. Ключко, В. Стус, Я. Івашкевич), глибоку закоріненість у національний ґрунт, в українську історію (П. Кононенко), версифікаційне та художньо-поетичне наповнення (Т. Франко), еволюцію поетичного таланту (О. Лукашенко, О. Довгий), рельєфність зображення образів (Є. Гуцало, Ф. Роговий) тощо.

Наступні збірки В. Підпалого також не залишилися поза увагою критиків, віддзеркалювали еволюцію поетичного таланту митця. Так, збірка «Вишневий світ» (1970) – остання, що була надрукована за життя автора, – отримала прихильні відгуки літераторів Є. Гуцала [11] та Ф. Рогового (зауважили мелодійність поетичного мовлення, рельєфність зображення образів, художню самобутність книги).

Ім'я В. Підпалого стало відоме за кордоном, коли в 1967 році в Нью-Йорку вийшла антологія нової української поезії з творами шістдесятників. Письменник і критик діаспори Б. Кравців у нарисі «Шістдесят поетів шістдесятих років» серед інших митців виокремив постать В. Підпалого.

У Польщі, у газеті «Наша культура» в січні 1974 року була вміщена стаття україніста Ф. Неуважного «Пішов у дорогу за ластівками» [40] – перша

повноцінна розвідка, яка вийшла через рік після смерті письменника. У дослідженні аналізується мистецька неповторність творів В. Підпалого, зауважується, що поезія українського автора виростала з рідної землі, природи, виявляючи свою заглибленість у народні традиції, оригінальну музикальність, багатобарвність слова. Науковець вирізняє провідні мотиви та образи лірики поета, твердить, що його поезія «відкриває невідомі цінності світу, збагачує читача духовно» [40, с. 13]. Працю Ф. Неуважного можна вважати початком ґрунтовного літературознавчого аналізу творчості В. Підпалого.

Також опубліковані спогади тих людей, яким пощастило особисто знати письменника: Д. Білоус [1], І. Гнатюк [7], Є. Гуцало [10], В. Житник [20], Н. Кащук [26], Л. Костенко [28], Б. Олійник [41], В. Плачинда [59], А. Струк [71], О. Ющенко [81] та інші. У них розкриваються сторінки біографії, життєва філософія митця, порушено питання мотивно-образного світу його творів. Наприклад, П. Перебийніс у статті «Навіки зупинена мить» (1995) звертається подумки до першої зустрічі з В. Підпалом – безжурної, щасливої молодості; мовить про творчу діяльність поета, згадує про перешкоди, які виникали на його літературному шляху, про попсовані цензорами збірки, постійні утиски, наклепи; закликає нарешті віддати належну шану «Людині з великої літери» [44, с. 13]. В. Плачинда в нарисі «Із днів дружби: У нинішньому році Володимиру Підпалому виповнилося б шістдесят...» (1996) також пише про знайомство з митцем, етапи його творчого сходження, спільно пережиті різні життєві й літературні епізоди, як-от, похорон М. Рильського тощо [59].

Для популяризації творчого набутку В. Підпалого дуже багато зробила його вдова, берегиня родини Ніла Андріївна Підпала. За її ініціативою та активною участю вийшли книги «Володимир Підпалый: „Усе, що в серці виплекав я доброго, належить вам”: Бібліографічний покажчик» (2001), «Сковородинські думи» (2002), «Любов'ю землю обігроти...» (2006), «Золоті джмелі» (2011), «Тут все з дитинства серцеві знайоме...» (2011), «Пішов у дорогу – за ластівками: Спогади про Володимира Підпалого» (2011).

Загалом у різні роки поезії В. Підпалого ставали об'єктом вивчення публікацій Т. Грибіниченко [8; 9], М. Домчук [15; 16; 17], М. Ільницького [24], Ф. Кислого [27], М. Коцюбинської [30], Л. Мороз [38], Ф. Неуважного [40], О. Рарицького [61; 62; 63], Я. Розумного [65; 66], П. Сороки [70], А. Третяченко [74; 75], В. Цимбалюка [76; 77; 78] та інших. Більшість із них, присвячено життєвому і творчому шляху поета, це стислі оцінки його літературної спадщини, переважно публіцистично-біографічного характеру. Грунтовні дослідження представлені після друку книжок поезії та спогадів «Золоті джмелі» (2011), «Пішов у дорогу – за ластівками»: спогади про Володимира Підпалого» (2011), «Тут все з дитинства серцеві знайоме» (В. Підпалый і Полтавщина)» (2011) – О. Рарицького [61; 62; 63], Я. Розумного [65; 66], А. Третяченко [74; 75].

Творчий набуток митця складає низка поетичних збірок: «Зелена гілка» (1963), «Повесіння» (1964), «Тридцять літо» (1967), «В дорогу – за ластівками» (1968), «Вишневий світ» (1970), «Сині троянди» (1979), «Поезії» (1982), «Береги землі» (1986), «Кожна бджілка – немов лічилка» (1991), «Сковородинські думи» (2002), «Золоті джмелі» (2011). Крім того, В. Підпалый створив вагомий прозовий доробок, займався редакторською й перекладацькою діяльністю, тому посідає помітне місце в українському літературному процесі другої половини ХХ століття. Однак, незважаючи на це, ім'я письменника все ж недостатньо відоме широкому загалу читачів, його творчість і в наші дні залишається малодослідженою сторінкою в історії української літератури.

Об'єктом дослідження є мотиви лірики збірки «Золоті джмелі» (2011) Володимира Підпалого, найповнішого видання літературно-художньої спадщини відомого українського поета, прозаїка, перекладача, талановитого редактора. Книжка «Золоті джмелі», яку склали вірші, прозові твори, переклади та переспіви, вірші для дітей, літературно-критичні статті письменника, спогади та висловлювання про письменника, дослідження його

творчості та епістолярна спадщина, видана до 75-річчя від дня його народження за редакцією й клопотанням дружини Ніли Підпалої [51].

Предметом дослідження є ідейно-художня рецепція мотивів ліричних та ліро-епічних творів збірки «Золоті джмелі» Володимира Підпалого, що спостерігається на різних рівнях художньої структури тексту (образному, ідейному).

Методи і прийоми дослідження. У роботі застосовано історико-літературний, біографічний, порівняльно-історичний, поетологічний, дослідницько-пошуковий та літературознавчого аналізу методи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки магістерської роботи було висвітлено на Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції «Українські студії в європейському контексті» (20.10. 2023 р) у напрямку роботи конференції «Поетика літературного твору» та представлено в публікації: «„Маркованість” адресної настанови в поезії Володимира Підпалого» (*Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2023. №7. С. 14–20).

Мета роботи полягає у висвітленні провідних мотивів збірки «Золоті джмелі» Володимира Підпалого. Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- визначити місце поетичної творчості В. Підпалого в сучасному літературному процесі;
- означити зміст поняття «мотив»;
- окреслити естетичну природу провідних мотивів лірики В. Підпалого;
- розглянути мотиви адресованої лірики збірки «Золоті джмелі», художніх прийомів зображення адресата
- розкрити своєрідність інтерпретації образу Г. Сковороди в ліриці автора;

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ I. КАТЕГОРІЯ «МОТИВ» У СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Поняття «мотив» є одним із дискусійних питань сучасного літературознавства. Незважаючи на те, що воно давно використовується при аналізі художніх творів, це поняття розуміли по-різному протягом історії літератури. У зв'язку з цим є необхідність осмислити вивчення даного терміна й уточнити його сутність, що має значення для розгляду творчості письменника.

Термін «мотив» вживається не тільки в літературознавстві, а й у музиці, філософії, психології, логіці. Власне в літературу це поняття прийшло з музичної культури. Воно було визначено в «Музичному словнику» С. де Броссара (1703) як мелодія, наспів, що витворює характерну частину музичної теми. У літературний обіг поняття «мотив» увів Й.В. Гете («Роки вчення Вільгельма Мейстера» – 1796, «Про епічну і драматичну поезію» – 1797). Починаючи від «Поетики» Арістотеля, поняття «мотив» постійно вживається в літературознавчих і культурознавчих працях. Так, Арістотель називає основним складником поетики міф, згодом у латинському перекладі праці з'являється слово «фабула», однак це ще не мотив, хоча мова йде про неподільну смислову одиницю, яка складає основу сюжету. Грецький еквівалент латинського *motivus – kinetikos* використовувався у середньовічній філософії для позначення «приводу», «рушійної сили» якоїсь дії [6].

У XVII столітті представники класицизму Н. Буало і П. Корнель ввели поняття «сюжет», що поклало початок й виокремленню мотиву, оскільки мандрівні сюжети є виявом мотивів у літературі. У XVIII столітті поняттям «мотив» по суті оперував Г. Лессінг при зіставленні французької та англійської драми. Брати Я. і В. Грімм збирали каталог сюжетних мотивів, тобто повторювальні тематичні «вузли», відшукуючи для усної народної творчості різних народів єдиний праміф. «Мотиви» проаналізовані у німецьких казках (К. Мюлленгоф, Л. Уланд); кваліфікуються як найменша одиниця

матеріальної структури твору (школа В. Шерера); як психологічна подія, що слугує поштовхом для створення художнього феномену (В. Дільтей); як матеріальне вираження проблеми твору (Ф. Гундольф, О. Вальцель); як постійно повторювана в творі ситуація (М. Кайзер); мотиви поділяють на основні, рамкові, побічні (Р. Петч). У психології З. Фройд та його послідовники ототожнювали мотив із несвідомою настановою душі, що реалізована в сюжетній долі героя [6].

Як літературознавча категорія поняття «мотив» глибоко розробляється на початку ХХ століття. На сучасному етапі поняття «мотив» недостатньо теоретично обґрунтоване, тому термін вживається у різних значеннях. «Він є реалізацією теми, рушієм сюжету, впливає на характеристику образу, сприяє творенню художнього світу загалом. У мотиві виявляється діалектика форми та змісту, загального та індивідуального. Типи мотивів можна виокремлювати й досліджувати за різними параметрами: семантикою, походженням, засобами втілення, традицією, ступенем повторюваності, зв'язками з літературними напрямками, течіями тощо» [13, с. 86].

Складність дослідження поняття «мотив» полягає у відсутності єдиного його трактування. У «Літературознавчому словнику-довіднику» (1997) мотив ототожнюється з темою та проблематикою твору, «...у літературознавстві – тема ліричного твору або неподільна смислова одиниця, з якої складається фабула (сюжет): мотив відданості вітчизні, жертвності, зради коханого тощо. Мотиви рухають вчинками персонажів, збуджують їх переживання і роздуми, особливо тонко динамізують внутрішній світ ліричного суб'єкта... Роль і художньо-виражальні функції мотиву виявляються у фабулі і сюжеті конкретного твору, в структурі ліричного вірша, циклу, в контексті творчості письменника, в групі типологічно споріднених творів різних письменників» [35, с. 469].

У «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» (2001) мотив кваліфікується як «відносно стійкий формально-змістовний складник художнього твору» [32, с. 347]. О. Бойченко у «Лексиконі» подає ґрунтовну

історію поняття й слушно відзначає, що «незмінним, однак, залишається розуміння мотиву в історичній поетиці як формули, в якій образно закріпились типові ситуації, дії, характери тощо; на відміну від історично-типологічних досліджень, у роботах суто теоретичного характеру термін мотив може вживатися для позначення «теми нерозкладуваної далі одиниці тексту» [35, с. 469].

Ю. Ковалів у «Літературознавчій енциклопедії» визначає «мотив»: за формою відображення змісту, що має для виконавця особливе значення, мотивами можуть бути почуття, переживання, уявлення, поняття, думки та ідеї. Мотив відрізняється від теми, яка витворює загальнішу семантичну одиницю, що складається із сукупності мотивів [34, с. 78]. У художній літературі мотивом вважають абстрагований від конкретних деталей, виражений у найпростішій словесній формулі схематичний виклад елементів змісту, що формують *фабулу* (схема сюжету, що визначає композиційну послідовність без уваги до художньої деталі).

Мотиви можуть бути не лише сюжетними, але й описовими, ліричними; не тільки інтертекстуальними, а й внутрішньотекстовими. Можна ще сказати про «знаковість» мотиву, тобто його повторюваність у різних творах, або в одному творі. Необхідно розмежовувати мотиви ситуаційні (зі сталою ситуацією), мотиви із константними характерами (агресор, скупий), а також просторові мотиви (ліс, озеро) і часові (осінь, вітер). Існують типово ліричні мотиви (ніч, прощання), драматичні мотиви (вбивство, злочин), казкові (випробування обручкою), психологічні мотиви (двійник) тощо.

М. Дерій, досліджуючи мотив у англomовному науковому дискурсі, зазначає, що існують різні дефініції та підходи до розуміння цього терміну. Мотив визначають як «повторюваний комплекс почуттів та ідей», «рухомий компонент, що влітається у тканину тексту та існує лише в процесі злиття з іншими компонентами. Однак мотив можна розглядати і більш розширено: мотив – повторюваний та варіативний компонент літературних творів, який є комплексом почуттів та ідей або концентрує уявлення про явище, дію.

Ознаками мотиву стають: предикативність, структурна й семантична неодномірність, належність до сюжетно-тематичної площини. Зустрічаючись у тексті, мотив до загального контексту твору додає певну суму значень, які апріорі вже містяться в ньому [13, с. 84].

М. Заборна у статті «*Мотив vs мотив* як інтердисциплінарний феномен та філологічна проблема», досліджуючи літературознавчий і лінгвістичний аспект категорії мотив зазначає, що мотив руйнуючи вузькогалузеві контури й актуалізуючи зону синкретизму як підставу для усвідомлення категорійного статусу мотиву як власне філологічного феномена, формує нові виклики для теорії тексту. «Загалом же семантичний аспект категорії мотиву узгоджується з власне текстовою інформацією – мовними засобами репрезентації змісту тексту, а також лексемами, що реалізують метафункцію мотивності» [21, с. 42]. Прагматичний аспект мотиву визначає його підпорядкування пов'язаним з авторськими інтенціями суб'єктивним комунікативним текстовим смислам, які екстраполюються на особистісні смисли персонажів як об'єктів зображення. Власне, мотив автора стає своєрідним художнім орієнтиром, що проектує силові лінії в організації текстового світу й задає принципи актуалізації мотивів вчинків персонажів.

Таким чином, традиційне літературознавче розуміння мотиву як повторюваного оповідного феномена може вміщувати аспект лінгвoseміотичного аналізу з огляду на використання змістових, синтаксичних та прагматичних засобів означування компонентів, що становлять його сутнісні характеристики. Натомість заґрунтоване на аспекті волютивності лінгвістичне осмислення мотиву як етапу породження тексту й семантико-прагматичної категорії реалізує принцип доповнюваності, максимально увиразнюючи нерівнозначні омонімічні терміни у двох галузях філології» [21, с. 41].

Підводячи підсумок, М. Заборна зазначає, що до інтегрованого осмислення літературознавчого тлумачення мотиву як оповідного феномена й лінгвістично ограненого розуміння мотиву як психологічного конструкта, то

при першому наближенні можна «схопити» їх близькі, корелятивні сутнісні параметри, зокрема: а) сюжетотвірність, що корелює з імперативністю; б) аспект повторюваності; в) смислова значущість [21].

На думку Т. Кушнірової, за походженням мотиви бувають *міфологічними, фольклорними, літературними* та ін. За семантикою можна виокремити мотиви філософські, соціально-історичні, екзистенційні тощо. Відповідно до засобів втілення у художньому творі мотиви можна поділити на мотиви-ситуації, мотиви-характеристики, мотиви-дії, мотиви-образи, мотиви-символи, мотиви-мовлення (монолог, діалог, репліка тощо), музичні мотиви (назва або фраза музичного твору, згадувана мелодія тощо), колористичні мотиви (певні кольори, за якими закріплюються мотивні значення) та ін. За традицією мотиви можуть бути традиційними (тобто повторюваними у різні часи й у творчості різних митців, інакше кажучи – «вічними», як і «вічні» сюжети) і не традиційними (притаманними творчості тільки одного автора або навіть одному твору). За ступенем повторюваності мотивів дослідники виділяють власне мотиви і лейтмотиви. За певними напрямками й течіями закріпилися усталені комплекси мотивів, що дозволяє говорити про мотиви барокові, класицистичні, романтичні, символістські, акмеїстичні тощо. Звісно, що подана типологія мотивів є доволі умовною. Вона не охоплює в повній мірі все розмаїття мотивів у літературі, до того ж немає чітких меж між різновидами мотивів, оскільки вони можуть накладатись, трансформуватись, видозмінюватись, перехрещуватись. І все ж таки зазначені принципи типології мотивів дають напрямок для аналізу конкретних літературних явищ.

Є два типи мотивів – це мотиви-описи та мотиви-характеристики. Ці мотиви не виконують власне сюжетотворчих функцій, але незаперечною є їх змістовна роль, перелік мотивів постійно змінюється. Слід зауважити, що мотиви мандрують у часі й просторі і переосмислюються кожною наступною добою по-своєму. Поряд з фольклором та міфологією, багато власне літературних мотивів стійко закріпилися в культурі нації та досвіді людства.

«Різновиди та функції мотивів багато в чому залежать від роду та жанру літератури, а також від приналежності твору до того чи іншого напрямку чи течії. Так, для епічних та драматичних жанрів, більш насичених дією, характерні мотиви-дії, мотиви-ситуації, мотиви-характеристики тощо. Для лірики значущими є мотиви-символи, мотиви-образи, музичні мотиви, колористичні мотиви, мотиви-мовлення та ін. Особливої актуальності в реалізмі набувають соціально-історичні мотиви, у романтизмі – міфологічні та фольклорні, у модернізмі – філософські, екзистенційні тощо» [31, с. 10].

Як семантична одиниця мотив тісно пов'язаний із темою літературного твору. Проте тема – більш широке поняття, а мотив фактично є її реалізацією через певні смислові складові. Наприклад, тема відчуження особистості, поширена в літературі романтизму, може реалізовуватися через мотиви самотності, мандрівки героя, його незадоволення світом, втечі тощо. При змістовій співзвучності не можна повністю ототожнювати тему й мотив. На відміну від теми, що завжди є узагальненим вираженням змісту, мотив має певну конкретну оболонку (словесну, характерологічну або ситуативну визначеність, текстову оформленість; це може бути якесь слово, деталь, явище, образ тощо), про яку автор час від часу нагадує.

Ключовою ознакою мотиву, на думку М. Заборної, визначається його повторюваність у тексті окремого твору або в парадигмі творів одного автора чи літературного напрямку, адже письменник мислить мотивами, пов'язує з цим феноменом повторюваність комплексу ідей та емоцій автора. Тим самим у літературознавстві мотив розглядається як повторювана одиниця тексту, яка виконує певні композиційні функції. З іншого боку, аспект повторюваності увиразнюють мовознавчі дослідження, які зосереджують увагу на мотиві як елементі породження тексту, що передбачає повтор як вияв мотиву в діях персонажів [21, с. 43].

Науковиця виокремлює синкретичну сутність актуалізованих категорій, які увиразнюються в таких дефініціях:

а) *Мотив* – предикативно організована одиниця оповіді, смисловий повтор у тексті, що в семіотичному плані матеріального втілення корелює з використанням системи семантичних, синтаксичних та прагматичних лінгвальних засобів означування.

б) *Мотив* – пов'язаний з особистістю автора (наратора), авторською манерою й типом письма позамовленнєвий феномен, що стосується маркованого лінгвальними корелятами психологічного боку текстотворення як аспекту мовленнєвої діяльності та усвідомлюється як імпульс до створення тексту.

в) *Мотив* – лінгвально марковані, зумовлені певною ситуацією усвідомлені чи неусвідомлені стани автора (наратора), в яких актуалізуються пов'язані з особистісними смислами моделі художнього мислення, що слугують розгортанню сюжету й повторюються в парадигмі текстів певного автора, типу письма, літературного напрямку, епохи [21].

Мотив має безпосередню словесну (і предметну) закріпленість у самому тексті твору. У ліриці з її образними і філософсько-психологічними константами ліричне «Я» найбільш чітко виражене і визначене, тому вивчення мотиву в поезії, що виявляє своєрідність художньої свідомості автора і його поетичної системи, може бути особливо плідним. А. Ткаченко зазначав, що термін «мотив» доцільніше використовувати до лірики. І насамперед тієї, що її часом називають безсюжетною (насправді – позбавленою виразної фабули), тематики, проблематики та інших традиційних огрублень у царині змісту» [43, с. 222].

Проаналізувавши здобутки французьких вчених-компаративістів, М. Шевчук пропонує виділяти два типи мотивів: архетип (власне мотив) і сюжетний мотив [80]. Терміни «архетип» і «міфологема», що є основними поняттями міфопоетичного аналізу, у 30-х рр. ХХ століття стають одними із центральних у літературознавстві (М. Бодкін, Р. Грейвз, Дж. Кемпбел, Н. Фрай). Так, М. Бодкін стверджує, що в поезії «співставляємо теми, маючи певну форму або модель, яка варіюється з віками і співвідноситься з

моделлю... емоційних тенденцій у свідомості тих, хто переймається темою» [83, с. 4]. На сучасному етапі метою багатьох теоретичних літературознавчих праць стає вироблення власне літературної моделі архетипу, визначення її специфічних параметрів. Як зазначає К. Буслаєва, «архетипи є прообразами універсальних міфологічних мотивів і сюжетів, які формуються у сфері “колективного несвідомого” й реалізуються в міфотворчості, виражаючи властивості й стан психіки» [4].

Про сукупність структурованих мотивів, лейтмотивів, ремінісценцій, що перебувають у антиномічно-корелятивних зв'язках і об'єднані спільною моделлю, та складають тему твору говорить у своїх працях Т. Бовсунівська. До специфічних мотивів літературознавиця відносить лейтмотиви, ремінісценції, авторемінісценції, алюзії й міфологеми. Під поняттям «лейтмотив» розуміють музичний зворот, що неодноразово повторюється як образ музичного твору. Зазвичай цей термін служить характеристикою або умовним позначенням певного персонажа, предмета, явища, ідеї, емоції. Поняття лейтмотиву незрідка застосовується при аналізі творів літератури, позначаючи образний зворот, що повторюється в творі як момент постійної характеристики героя, переживання або ситуації. Повторюючись і варіюючись, лейтмотив обростає асоціаціями і знаходить особливе ідейне, психологічне або символічне втілення у творі.

Досліджуючи мотиви в ліриці, літературознавці зазначають, що вони більш самостійні, ніж в епосі чи драмі, де мотиви переважно підпорядковані розвитку дії. У мотиві повторюються психологічні переживання, мотиви визначають динаміку образу ліричного героя, категорії «мотив» і «ліричний герой» тісно пов'язані між собою і є взаємозумовленими.

Мотив (пам'яті, совісті, волі, свободи, подвигу, долі, смерті, самотності, нерозділеного кохання) бере участь у формуванні всієї структури художнього твору, реалізує тему, організовує сюжет, і створює образу ліричного героя, визначає його семантику і динаміку, бере участь у відтворенні поетичної картини світу. У ліриці особливу роль виконують образотворчі засоби, які

формують інтимну атмосферу з витонченим емоційним настроєм. Можна говорити про типологію ліричних героїв і мотивів у межах літературних течій і напрямів, а також у межах певних тем і проблем.

Якщо епос розповідає про подію, а драма зображує її у формі дії, то головним у ліриці є не сама подія, а його емоційне переживання. Внаслідок цього поняття "сюжет" в ліриці розуміється інакше, ніж в епосі і драмі. Ліричний сюжет визначають не зовнішні подзробити висновок про те, що мотив бере участь у відтворенні поетичної картини світу. Тому під час аналізу ліричних текстів важливо встановити не тільки ті мотиви, які визначають образ ліричного героя, а і просторові, і часові мотиви, які задають координати художнього світу [42, с. 101]. Оскільки ліриці властива особлива емоційність, схвильованість, то особливу роль у ліриці виконують ті образотворчі засоби, які формують інтимну атмосферу з витонченим емоційним настроєм, тобто ліризм. Водночас на рубежі XIX–XX століть у ліриці простежується потужний інтелектуальний початок, пов'язаний з осмисленням «перехідного» часу і пошуком шляхів виходу з кризи. З огляду на це, для дослідження мотивів у ліриці модернізму необхідно враховувати не тільки їх власне «ліричне» змістове наповнення, а й «інтелектуально-аналітичне» ядро, пов'язане з ідейно-естетичними шуканнями письменників.

Згідно з предметом ліричного зображення лірику ділять на образотворчу (твори, в яких переважають описи), медитативну (твори, в яких домінують роздуми над вічними питаннями буття) і сугестивну (твори, в яких основний акцент зроблений на переданні емоційних станів особистості). Однак унаслідок відкритості жанрово-родових структур кінця XIX – початку XX століть образотворчі, медитативні і сугестивні мотиви можуть переходити одне в одного і змішуватися між собою з домінуванням тих чи інших ознак.

Характерною особливістю ліричних жанрів XX століття, на думку К. Палій і С. Астахової, є відмова від традиційних жанрових канонів, посилення відкритості жанрів, їх ускладнення, зважаючи на необхідність відображення надзвичайно складною і динамічною дійсністю. «Рухома

дійсність початку ХХ століття вимагала від поетів їх особистої присутності в тексті, тому в ліричних і ліроепічних жанрах спостерігається посилення авторського початку. Своєрідність індивідуально-авторського сприйняття світу багато в чому зумовлювало процес трансформації жанрових форм, наповнення традиційних жанрів новим жанровим змістом, а також створення нових поетичних жанрів... Для жанрів початку ХХ століття більш важливим стає не зовнішня форма, а внутрішня, тобто зміст жанру – ліричне відчуття часу. Воно знаходить відображення і в сюжеті (внутрішньому; сполученні внутрішнього із зовнішнім), і в образі ліричного героя, і в усій художній структурі твору» [42, с. 103].

Характерна особливість творчості В. Підпалого, представника «тихої лірики» – широта тематичного й жанрового діапазону, відповідно й мотивів. Увійшовши в українську літературу як поет-лірик, він опанував багато форм і різновидів поетичних творів. Широко репрезентовані в доробку митця ліричні модифікації: елегія («Ясна елегія», «Елегія про вічне»), сонет («Сонет дитинства», «Сонет знахідки»), сонетоїд («Сонетоїд»), станси («Станси»), притча («Елегія-притча»), пейзаж («Осінь ніч», «Квітневе»), етюд («Зимовий етюд»), присвята («Судженій»), експромт («Експромт»), пісня («Народна пісня»), спомин («На спомин»), романс («Романс»), серенада («Серенада-рондо»), реквієм («Калиновий реквієм»), медитація («Медитація»), епіграма («Микола Вінграновський»), віршована казка («Довільно дописана казка донечці до сну»).

Ліро-епічна спадщина письменника представлена поемами («Повернення в Кавраї»), поемою-іронією («Одна ніч подорожі з Генріхом Гейне по Західній Німеччині»), поемою-мініатюрою («Зорі»), переспівом («Слово про Ігорів полк»), баладами («Сині троянди»), думою («Дума про українську пісню»), віршованими оповіданнями («Оповідання про поетів стіл»). Талант Підпалого-прозаїка втілений жанрами автобіографії («Автобіографія»), новели («Льонька», «В дорозі»), оповідання («Мати»,

«Цяцька»). Найбільший пласт літературного доробку письменника представлений ліричними творами, мотиви яких ми будемо досліджувати.

Отже, поняття «мотив» є одним із дискусійних питань сучасного літературознавства. Враховуючи досягнення сучасного літературознавства (роботи О. Бойченка, М. Дерій, М. Заборна, Ю. Коваліва, Т. Кушнірової, А. Ткаченка), можна визначити мотив у літературі як формально-змістовну одиницю, що є складником фабули і рушієм сюжету, засобом розкриття характеру і вираженням ідейного задуму митця. Мотив у літературному творі визначає рух сюжету, сюжетні колізії, бере участь у створенні художнього образу і художнього світу, виконує структуроутворюючу, характерологічну і динамічну функції.

РОЗДІЛ II. ЕСТЕТИЧНА ПРИРОДА МОТИВІВ ЛІРИКИ

В. ПІДПАЛОГО

В. Підпалый є поетом високої духовної напруги, який намагався втілити у своїй поезії мотиви національного буття – українська реальність на перехресті доби: політична «відлига», духовний занепад України, національне збайдужіння. Як яскравий представник «тихої лірики», він своєю неголосною, але глибоко інтелектуальною, філософською творчістю мав значний вплив на збереження й пробудження почуттів національної ідентичності, тому провідними стали соціально-національні та філософські мотиви його поезії, мотиви боротьби за життя та відчуття своєї минулості, сквородинівські мотиви, пов'язані із самопізнанням, призначенням митця тощо. Ці мотиви є важливим показником індивідуального стилю поета. У мотивній організації його творів виявляється його ідейно-художня концепція, традиції і новаторство, зв'язок із певними течіями і напрямками.

Варто зазначити, що дехто із науковців акцентував увагу на деяких мотивах поезії В. Підпалого загалом. Наприклад, Ф. Неуважний вирізняє провідні мотиви лірики В. Підпалого і твердить, що його поезія відкриває «непідробні цінності світу, збагачує читача духовно» [40, с. 13]. Я. Розумний у статті «Сквородинські теми і мотиви в українській поезії» аналізує переважно поезію В. Підпалого, присвячену українському філософу-мудрецю [65]. Патріотичні мотиви у поезіях історичної тематики «Народження Кармалюка», «Зіниці Богуна», «Молодий О. Борканюк у О. Довбуша» виокремлює А. Третяченко [75]. Естетична програма поетів «тихої лірики», до якої належав і В. Підпалый, на думку О.Шарагіної, полягала в суб'єктивізації незалежності літератора від політичної догматики та насаджених «згори» ідеологічних критеріїв творення поетичного тексту. Зазнавши «внутрішньої міграції», митці об'єдналася навколо тріадної концепції «традиція-природа-естетика», з якої виокремилися самобутні риси «тихої поезії»: в ідеологічному ключі – це *«аполітична відстороненість»*, *«творчий маргіналізм»*, *«ідеологічне*

мовчання»; у морально-естетичному – «*натурфілософічність*» та «*художня „тихість“*»; в особистісно-емоційному – «*екзистенційне одинакування*» [79].

Тематика поезії В. Підпалого в контексті творчості шістдесятників і представників «тихої лірики» розглядалася, а мотиви лірики збірки «Золоті джмелі» письменника залишилися поза увагою дослідників, тому й будемо розкривати її у кваліфікаційній роботі.

2.1. Мотив сквородинського ідеалу

Постать Г. Сковороди глибоко зацікавила В. Підпалого ще в юності, ідеї мислителя істотно вплинули на формування його світогляду. Як зазначає Т. Скороход, «В. Підпалый підняв надзвичайно потужний пласт поетичної творчості філософського напрямку. Щоб запалити людські душі медитативним рядком, поет опанував до тонкощів філософські концепції мислителя Г. Сковороди та його складний світ символів і алегорій» [69]. Вперше до образу філософа поет звертається в збірці «Повесіння» – вірш «Не заховав пшениць прибоїв». Пізніше твори, присвячені Г. Сковороді, входять до збірок «Тридцять літо», «В дорогу – за ластівками», «Вишневий світ» та посмертних книг «Сині троянди», «Береги землі».

Літературознавці схильні вважати, що одним із витоків явища «тихої поезії» є творчість Г. Сковороди. Принципово важливими в ліриці В. Підпалого є вірші «Серце» та «Душа», які підкреслюють основну ідею його творчості – філософію серця. Його серце ввібрало в себе всі болі людства, тому й «болить з великою любов'ю!» [51, с. 34] («Серце»). У вірші «Душа» автор виділяє важливу філософську ідею:

Навчи мене, серце,
Навчіть мене, люди,
мудрості отієї –
завжди пам'ятати про душу!.. [51, с. 41]

В. Підпалый прагнув передусім глибоко осмислити реальність, пропустивши її через розум і серце. М. Ільницький акцентує, що митець «утвердив себе в літературі не голосною, а зосереджено заглибленою поетичною інтонацією... Він знаходив у творчості й у житті спосіб життя і почування, співзвучний сквородинському ідеалу» [24, с. 146].

Філософія буття Г. Сковороди імпонувала В. Підпалому, із творів якого вимальовується своєрідний літературний портрет відомого українського письменника й мудреця. Тож у наступних розділах ми проаналізуємо специфіку художньо-філософського відтворення ліричного портрету Г. Сковороди в поемах і поезіях автора.

Наявність розвідок про образи, художні засоби, ідейно-тематичне й проблемне наповнення, жанрове різноманіття творів В. Підпалого підтверджує активний інтерес науковців до його спадщини. Однак не всі аспекти розглянуті повною мірою, зокрема, актуальним залишається дослідження мотиву сквородинського ідеалу в ліриці письменника.

Художньо модельований життєпис Г. Сковороди у творчості В. Підпалого займає помітне місце, що відзначено в розвідках Т. Грибіниченко «„Сковорodinські думи” Володимира Підпалого» [8; 9], М. Домчук «„Сковорodinські думи” В. Підпалого: спроба декодування енігматичного світу філософа» [16], О. Рарицького «„Сковорodinські думи” В. Підпалого: екзистенційний вибір поета» [63], Я. Розумного «У пошуках глузду: Сковорода в поезії Володимира Підпалого» [66], В. Цимбалюк «Володимир Підпалый і його сквородіана» [76].

Перші зауваги до цієї проблеми виклав Ф. Неуважний ще в 1974 році в статті «Пішов у дорогу за ластівками». Науковець, виокремивши спільні риси поетики й ідейно-тематичні перегуки віршів В. Підпалого й раннього П. Тичини, акцентував, що їм обом імпонував образ мандрівного філософа Г. Сковороди [40, с. 13].

2002 року у видавництві «Веселка» напередодні 280-ї річниці від дня народження Г. Сковороди побачила світ поетична збірка В. Підпалого –

«Сковородинські думи» [55], впорядкована Н. Підпалою й видана Я. Гояном. У зв'язку з появою книги М. Шалата зазначив: «Володимир Підпалый досить упевнено й вагомо утверджується як співець людських настроїв, як поет оригінального способу мислення... В особі Підпалого бачиться нам поет глибокої філософської задуми, митець сквородинівського складу.

М. Ільницький в розвідці «Сковородіана Володимира Підпалого» пише, що митець – один з найталановитіших представників покоління, знаходив у творчості і в житті спосіб життя й почування, співзвучний сквородинському ідеалу [24]. Внутрішня спорідненість збірки В. Підпалого «Сковородинські думи» з ідеями видатного мислителя, на думку М. Ільницького, в утвердженні тієї лінії філософичності, що йде з глибинних національних джерел; поет художньо інтерпретує, «перепрочитує» символіку філософії українського «перворозума» [24, с. 146].

Літературознавець О. Рарицький у статті «„Сковородинські думи“ В. Підпалого: екзистенційний вибір поета» (2007) аналізує наскрізні у творах шістдесятника сквородинівські мотиви внутрішнього самозаглиблення, пошуку гармонії в родині, друзях, духовному спілкуванні з природою; докладно з'ясовує символічне наповнення частовживаних у циклі образів степу та перекотиполя. О. Рарицький підкреслює, що в «Сковородинських думках» відображено складну тогочасну українську реальність на перехрестях доби, до того ж митець проводить тонкі філософські паралелі між власним життям і світоглядом мандрівного поета, намагаючись у справах і помислах звернутися з ним» [63].

Життя і творчість українського «перворозуму» неодноразово інтерпретувалися у творах різних літературних родів і жанрів. Для прикладу назвемо декілька: повість В. Чередниченка «Молодість Григорія Сковороди», художній життєпис І. Пільгука «Григорій Сковорода», поетичні цикли Б. Олійника, І. Драча, С. Тельнюка, окремі поезії Л. Костенко, В. Коржа та інших, драматичний твір М. Марченка «Холодна криниця» тощо.

У сімдесяті роки ХХ століття поетична сквородіана збагачується як кількісно, так і якісно, з'являються нові її жанри: поетичні цикли В. Підпалого «Григорій Сковорода», твори А. Малишка зі збірки «Рута», «Мандри Григорія Сковороди» В. Коломієць, ліро-епічні поеми В. Бондара «Сковорода у Бабаях», Ф. Малицького «Мудрець із Чорнух». Майстри художнього слова здійснили вдалі спроби висвітлення непересічної постаті українського мислителя на широкому соціально-історичному тлі, у дзеркалі власних суджень про життя.

Г. Сковорода стає близьким для митців другої половини ХХ століття завдяки гуманістичній спрямованості його ідей, адже й у літературі в цей час у центрі уваги стоїть людина, висвітлюється в морально-психологічних аспектах, актуальних саме для того часу. У такому культурно-історичному контексті звернення до образу Г. Сковороди, що як ніхто з інших митців лишався символом, оберегом духовної незалежності, ставало алегорією «розмови про свободу і правду» [57, с. 35]. Він по-різному трактується, але незмінно викликає посилений інтерес в умовах втрати етичних орієнтирів.

У багатьох поетичних творах образ Г. Сковороди розкривається під різним кутом зору, з акцентом на різних рисах характеру мислителя, поета й гуманіста, який віддалений від автора століттями, однак обов'язково світоглядно близький йому в чомусь. Літературно-філософська спадщина, цікаві факти з життя Григорія Савича є об'єктом різних підходів інтерпретації та аналізу. Образ мислителя постійно в центрі уваги письменників і критиків, оскільки дає багатий матеріал для освоєння, авторського тлумачення, наукових досліджень. Численні звертання не лише дослідників, а й митців до постаті Г. Сковороди зумовлені історичною значимістю особи мислителя.

Ще однією важливою причиною інтересу до Г. Сковороди в українській літературі є необхідність культивування традицій, що часто спостерігається в мистецтві. Це особливо актуально для літератури другої половини ХХ століття, коли роль людини в історії – провідна тема словесного мистецтва. Аналіз минувшини стає ключем до розв'язання найболючіших

проблем сучасності, навіть якщо увага письменника зосереджена на подіях і постатях минулого, це неминуче перетворюється на призму, крізь яку автор розглядає сучасні йому реалії. У творчості В. Підпалого відчувається «свідоме перебування в сквородинській традиції, у такий спосіб автор віднаходить рятівний самозахист перед суспільною загрозою духовного вихолощення» [63, с. 194].

2002 року, напередодні 280-ліття від дня народження видатного українського філософа й письменника, побачила світ збірка В. Підпалого «Сквородинські думи». Вона повністю присвячена осягненню феномена Г. Сковороди, містить сімнадцять поезій і дві поеми – «Змагання Григорія Сковороди» та «Повернення в Кавраї», у яких, на думку Я. Розумного, поет вдається до «перелицювання» сквородинівських понять та уявлень відповідно до категорій і вимог сучасності [66, с. 6].

В. Підпалому з його трагічною долею були дуже близькі філософські роздуми Г. Сковороди про життя і смерть, правду і кривду, високе й низьке, про вибір долі та слова. У листі до І. Гнатюка В. Підпалый зізнається: «...зі Сковородою маю стільки ниток, що, мабуть, на тому світі зустрінемось» [82, с. 123]. А літературознавець В. Цимбалюк абсолютно правильно спостеріг: «У центрі філософії Г. Сковороди стояла Людина, сенс її життя. Пізнати себе, щоб усе краще в собі віддати людям, було потребою обох митців, яких породила полтавська земля» [76, с. 6].

Філософська проблематика творчості В. Підпалого закоріненена в систему поглядів Григорія Савича: це пошук людиною щастя, прагнення до самопізнання та самовдосконалення, боротьба тілесного й духовного начал, додання пристрастей, шукання Бога. Літературознавець О. Рарицький зауважує, що «митець в умовах інтелектуально-духовної тоталітарної задухи, взявши за основу моральні та світоглядні орієнтири давньоукраїнського мандрівного філософа, в новітніх умовах ідеологічної блокади зумів вибудувати внутрішній бастион свого „я”, неспівмірний із проголошеною системою гаслами» [63, с. 195].

В. Підпалый у ліриці переосмислює унікальну постать Г. Сковороди, є творцем нового поетичного портрету мислителя, позначеного глибоко особистим переживанням. Для літературного портрета характерна опора на джерела й документи, щоденники, листи, спогади різного роду, матеріали полемік тієї епохи, читацькі відгуки тощо.

«Літературознавчий словник-довідник» за редакцією Р. Гром'яка та інших подає таку дефініцію поетичного портрета: «Ліричний портрет – поширений в українській поезії жанр, у якому змальовується внутрішній світ певної особи (при певних зовнішніх атрибутах), виражаються її сутнісні риси» [35, с. 394]. У ліриці портрети відрізняються особливим психологізмом, творяться в основному за допомогою тропів (метафор, епітетів, порівнянь, символів тощо), стилістичних фігур. Тут психологічний портрет є описом психологічних особливостей персонажа. Досить часто психологічний портрет подається в поєднанні із зовнішніми портретними характеристиками.

У ліриці важливо не стільки відтворення портретованої особи в конкретиці рис її характеру, скільки поетично узагальнене враження самого автора. Іноді в поезії не названо жодної конкретної риси характеру, але це не заважає читачеві захоплюватися героєм разом з автором і погоджуватися з його роздумами про портретовану людину.

Лірика максимально використовує прийом заміни опису зовнішності враженням від неї, який використовують також інші роди літератури. Поетична трансформація видимого в ідеальні уявлення автора і його емоції часто передбачає й відтворення зримого образу персонажа. Тут поет і використовує різноманіття тропів та багатьох засобів художньої виразності.

Я. Розумний небезпідставно зазначає, що вірші В. Підпалого, присвячені особі Г. Сковороди, «мистецьким почерком вирізняються на канві поетового творчого доробку, наче б належали перу іншої руки. Ці вірші торкаються деяких питань філософії Сковороди, яку поет перекладає на мову потреб свого дня. Але найкращі з них – це роздуми Підпалого над собою, над людиною та його суспільно-політичні коментарі, що часто переходять у мудрі афоризми

або історіософські узагальнення» [65, с. 975]. Тобто ліричний портрет Г. Сковороди у віршах В. Підпалого є віддзеркаленням думок, переживань, переконань самого автора.

Так, у вірші «Зачин», яким відкривається сквородинські мотиви, звучить відлуння сторіч, адже епоха, у яку жив філософ, багато чим уподібнювалася часові В. Підпалого. Автор розмірковує над проблемою часу в особистих і загальнолюдських масштабах: «Відлічують віки народу пульс...» [51, с. 204]. Якщо за Г. Сковородою людина або марнує час, або «пливе у ньому без пуття», то автор трактує час як приречення, адже потаємні сили безжалісно тешуть «дерево й граніт / на домовини і на монументи» [51, с. 204]. Антитезою письменник підкреслює: час спалює «єритиків» на вогні, і, мов сонце, що виривається з ночі в день, одних гріє, а інших у порох стирає. Основна думка вірша акумульована в рядках:

Усе минає, час людей не жде –
розп'ятий на прапорі, на вітрі [51, с. 204].

Від загального поняття часу у вірші «Зачин» поет перекидає «місток» у свій мікрочас: у наступній поезії «Ранок» засобами інакомовлення відображено події нетривалої хрущовської відлиги:

Від снігу надворі гусяно –
а гуси сховались у хлів... [51, с. 205]

У вірші відтворено атмосферу надії й непевності, яку навіює тиха й самотня пісня матері, звернена ніби до всього світу:

– У нас, бідних, лихий пан:
горе й людям, горе й нам.
Не так людям, як мені –
горе жити в чужині:
нема роду при мені [51, с. 205].

Мотив втрати роду «перетікає» в наступний поетичний твір «Казка-загадка, почута Григорієм Сковородою від коваля, та її наслідок». У ньому показано образ людини-покотиполя, яка виросла сиротою без роду-племени,

адже не було в неї ні матері, ні батька, ні друга, ні брата, ні дружини, ні дітей, лише дід, але й той десь безвісно загинув. Автор глибоко співчуває гіркій долі свого героя. У ширшому контексті мотив «безбатченка», слуги без роду й потомства є метафорою психологічного стану українського народу поетового часу. Вірш завершується риторичним зверненням поета до Г. Сковороди із проханням промовити таке слово, яке повернуло б загубленого до свого роду:

А як ранок в путь благословлятиме –
батьківщину в серце йому дай [51, с. 206].

До образу перекотиполя В. Підпалий звертається й у вірші «Григорій Сковорода та Давид Гурамішвілі», порушуючи тему національного безпам'ятства. Д. Гурамішвілі – грузинський поет XVIII століття, на творчість якого вплинули український фольклор та спілкування з Г. Сковородою. Лірична оповідь починається лаконічною пейзажною замальовкою місця їхньої зустрічі:

...Вони пішли за шумом тополиним,
де в мареві гойдалися степи,
де час, як лебідь, стрімко в простір линув... [51, с. 211]

Український мислитель у вірші зображений як досвідчений наставник, друг і порадник, який висловлює роздуми:

...поезія – не стіл і не межа;
і рідко як на рідному овиді
в полукіпках тугі снопи лежать.
Та босих ніг стерня мені не коле,
хоч я давно не сію і не жну... [51, с. 211]

У діалозі з грузинським поетом, який стверджує, що на його землі «покотиполя нема», Сковороді доводиться визнати невтішну істину:

У нашому роду покотиполе
було одроду і понині – є!.. [51, с. 211]

Порушена проблема єдності людини з рідною землею й народом наштовхує на думку, що тільки пам'ять про своє коріння, плекання мови,

звичаїв свого народу є запорукою безсмертя нації; відчуття історичної пам'яті для В. Підпалого – це відчуття свого роду. Як влучно зазначив О. Рарицький: «Образ-символ перекотиполя у цій поезії є свідченням нищення та руйнації національних ідеалів, до яких безлика українська свідомість і досі ставиться індиферентно» [63, с. 195].

В. Підпалый вступає у приховану полеміку з Г. Сковородою. З одного боку, намагається зрозуміти мислителя, а з іншого, – висловлює йому прихований докір за те, що часто відривався від батьківщини й мимоволі намагався уникнути вирішення гостроразючих національних проблем, які стояли перед українським народом. Однак, де б не був Г. Сковорода, рідні Чорнухи – мала батьківщина філософа – манили його до себе:

По росі походжу, ноги в зорях поріжу,
натомлю свої очі на срібних краплинах...
У Чорнухах вже, мабуть, шапчиться пижмо –
попливу по Дунаю в далеку родину.
Де голубка
любить голуба,
де матуся
змиє голову... [51, с. 207]

Але за відсутності ліричного героя в Україні все змінилося: «відвагу розбито», «пісню розлито / на весілля осінні, кайдани і горе...» [51, с. 207]. Зовсім іншою, ніж очікувалося, сумною картиною Бутьківщина зустрічає його:

І голубку забито, і матінка вмерла –
жовті хвилі Дунаю, неначе пижмо...
Як тепера
бути голубу?
Хто, як мати,
змиє голову?.. [51, с. 207]

Митцеві болить духовний занепад України, її трагічна доля. Так, цикл містить вірш «Дівчина», у якому заголовний образ втілює історичну долю України:

Толочить буря море всіх віків,
у вал згрібає, кидає на берег...
Я все життя ловила грім і шерех,
кайданів брязкіт, стогони рабів.
Я так чекала. Де ж, коханий, ти!
Де твої руки, тіло, повне звади!..

А буря в морі чорний вал громадить,
щоб ти до мене не посмів прийти... [51, с. 211]

Образ Батьківщини втілено в динаміці: спочатку як дівчини, яка хотіла стати «вірною дружиною» або хоча б «червоною калиною», але натомість «стала всім коханкою-повією» [51, с. 211], так і не дочекавшись свого козака. Поезія завершується риторичними окликами, у яких приховано осуд:

Ти не приходь!
Я єсть ганьба твоя! [51, с. 211]

Поезії циклу «Сковородинські думи» пройняті невимовною любов'ю до рідної землі, у них простежується постійна туга, з'являється відчуття самотності, відчуженості та незахищеності. Такий стан властивий не лише В. Підпалому, а й усьому поколінню шістдесятників. Він пов'язаний із проблемами вибору, який стане особливо актуальним після арештів і репресій у середовищі інтелігенції. Поет обере позицію стоїчного мовчання. Без жодних виправдань він скромно сповнить свій труд, як і Г. Сковорода, залишаючись чесним і відвертим із собою. За таких обставин поет не залишиться безпорадним: він вибудує власну схему «тихого» буття як гідного шляху протистояння системі.

Глибокими філософськими роздумами про сенс буття сповнений триптих «Три менти». У цьому творі В. Підпалый розмірковує про

швидкоплинність життя та причини смерті. Ліричний герой, завдяки порівнянню станів природи й долі людини, вказує на відмінність повільного згасання рослин і раптової смерті людини:

від щедрості і від скнарості,
 від підлості позолоченої
 (возведеної в абсолют),
 від хліба – коли безхліб'я –
 від звички один раз впасти,
 а далі уже повзти... [51, с. 206]

У підтексті прочитується, що смерть для людини не завжди поняття фізичне, частіше спостерігається вмирання духу, людяності, знеособлення під зовнішнім натиском.

У «Сковородинських думках» спостерігаємо двоплановість зображення: з одного боку – реальний образ мандрівного філософа крізь призму його часу; з іншого – прочитується внутрішній діалог автора з Г. Сковородою, поет-шістдесятник минуле екстраполює на сучасність. В окремих моментах циклу чітко розмежовується образ автора й образ Г. Сковороди, але часто вони мовби нашаровуються один на другий, і важко встановити межу між ними. Наприклад, у вірші «Відповідь» ідеться про вибір поета, якому пропонують компроміс із власною совістю:

Стань сутінком – містком між днем і ніччю,
 столочуй правду, возвеличуй лжу... [51, с. 209]

За це митцю спокусливо обіцяють:

...вдоволь хліба матимеш, і силу,
 І навіть сонце, щоб стелилась тінь
 І все ховала... [51, с. 209].

Тільки сквородинівське вміння обмежуватися малим у плані матеріальному дає змогу вистояти духовно:

– А я візьму й пташину возвеличу
 і небо їй і крила збережу.

Бо я – народ. Я – плоть і кров від черні.

Моя жага – частиночка жаги... [51, с. 209].

Ще один вірш циклу – «Латинь» – перегукується з поезією Г. Сковороди. Це перелицьована В. Підпалим 28-а пісня «Саду божественних пісень», у якій філософ розмірковує над суєтністю матеріальних статків, владолюбства і світської вченості. У В. Підпалого – це монолог козацького нащадка «без шаблі, без коня» [51, с. 212], який намагається скинути з себе тягар «латині» (чужої науки) й наздогнати в степу «забуту пісню», повернутися до покинутої матері, що край села по ньому голосить, та рятувати «покритку» – Україну, яка «по сльозах, як по росах, у чужину далеку побрела...» [51, с. 212].

Уся символіка й метафорика вірша «Латинь» відображає внутрішню дилему національно роздвоєних і загублених душ, що безсилі або намагаються віднайти в собі власну суть:

Козацький син без шаблі, без коня,
на костурі в простій селянській свиті
себе вкраїнським степом доганя [51, с. 212].

«Мотив „безверхого козака” символізує втомленість, підневільність і безсилля українського народу того часу» [8, с. 25], – зауважує Т. Грибінченко.

Схожий за тематикою вірш «Історія», у якому актуалізовано явище національної апатії, втрати історичної пам'яті і браку почуття сорому за своє рабство. Поет пророче констатує:

Чи помилялись древні, що дарма
в історії шукати свій початок:
віднайдете у ній кінця печатку,
бо є минуле, майбуття – нема... [51, с. 213]

Але натхненна віра в силу народу все ж дозволяє стверджувати, що «найважче зрушить перший камінь в горах, / а камінь зрушить гору не одну» [51, с. 213] і для цього треба не так багато – кожному почати з себе:

Ділім не славу, а неслави сором.
Ділім не послух – поділім вину... [51, с. 213].

У циклі «Сковородинські думи» виокремлюється вірш «Біблія», у якому мова йде про останній із трьох світів філософа. У Г. Сковороди Біблія складається з двох природ – видимої і невидимої. Видима природа Біблії – це події в ній, а невидима – символічність та алегоричність біблійних образів і мотивів. Якщо видима Біблія складена з недоладностей і суперечностей, то Біблія символічна – книга про Бога, джерело мудрості, яке веде людину до самопізнання, пізнання Бога й сутності світу, що виявляється в людському щасті. На основі цього В. Підпалый у поезії використовує езопівську алегорію, зображуючи світ видимої природи Святого Письма:

В храмині мертвій, де пустельні птиці
 пуге співають плутано й туманно,
 укравши силу пісні у народу
 і час на роздум, що завжди короткий,
 тобі лежати ні живій ні мертвій
 від страху, що колись раби захочуть
 змести пилюку з сірих сторінок.
 Вони тебе підіймуть – і вжахнуться,
 і засміються в чорну порожнечу,
 і проклянуть тебе і лжепророків,
 котрі тобою одурили світ [51, с. 208].

Твір показує брехливість, підступність і туманність такого біблійного вчення, яке трактують і використовують у своїх корисливих цілях лжепророки. Друга частина поезії «Біблія» – це гнівне, саркастичне викриття подвійного життя й моралі, бюрократизму релігійних чинів, адже, з одного боку, вони вчать простих людей-хліборобів вірності, покори, а, з іншого – ведуть ганебний і розпусний спосіб життя:

В мужика забравши
 усе, що є у хаті і коморі,
 попудривши його димком з кадила,
 його ви навчаєте: «Змирись!»

А розум – на хрестинах прогуляли:
 як поваляла кумів оковита,
 як снилась їм пренепорочна Діва –
 ви молодиць любили по кутках... [51, с. 208]

Вірш закінчується оптимістичним переконанням ліричного героя в тому, що з очей людей спаде омана фальшивих пророків і їм відкриється світ нової, істинної Біблії – справедливого й мудрого слова Бога.

Звернення до образу Г. Сковороди засвідчує бажання В. Підпалого створити свій мікросвіт, незалежний від чинників зовнішнього буття. Митець занурюється у природу, захисток вбачає в сім'ї і найближчих друзях, віддається улюбленій справі – поезії. «Перебуваючи у сквородинській творчій стихії, автор вибудовує свій віртуальний світ, де в ключових образах-символах часу, сну, волі, неба, птаха акцентує на задушливій атмосфері доби, що неминуче призводить до втрати мови, роду, національної ідентичності» [63, с. 196]. Відтак у ліриці письменника простежуються сквородинські мотиви внутрішнього самозосередження, спокою, самоти. Показовою в цьому плані є поезія «Втеча», у якій митець, за прикладом Г. Сковороди, відшукує бажану душевну рівновагу в природі:

З кленка полумисок, грушева ложка,
 та цибулина-зелепуха, сіль.
 До лаври вітер приліта від піль,
 зі мною за столом посидить трошки.

А потім за околицю поспіл
 виходимо у парі. І сторожко
 сідаємо між трави і волошки,
 де поле щедre, мов селянський стіл...

Який тут лад і спокій тут який,
 яке відлуння, всеосяжність зору... [51, с. 209].

В. Підпалому особливо імponує сквородинське шукання правди в духовному спілкуванні з природою. Саме про це йде мова в «Драматичному етюдi, в якому діють степ, небо, птах та Григорій Сковорода». Цей твір, як і поема «Змагання Григорія Сковороди», має художні особливості, характерні для драматичних жанрів літератури (авторські ремарки, монологи, діалоги), завдяки яким розкривається зовнішнє та внутрішнє життя персонажів. Тож, жанрове визначення в назві твору цілком виправдане «Драматичний етюд (фр. *etude* – вивчення, нарис) – невеликий, як правило, одноактний віршовий чи прозовий драматичний твір, у якому представлено епізод чи фрагменти світу, а дійові особи зображуються лаконічно, пунктирно, стаючи образами-символами» [33, с. 97]. Вірш складає розмова-суперечка між філософом і представниками світу природи: степ, небо і птах. Степ є втіленням віковичної історії:

Я вічний під зірками свого неба.
 Народи забуватимуть історію,
 онуки руйнуватимуть могили,
 що вирости на пращурських кістках;
 шалений танок тирси й суховію
 на мент утихне. І тоді під Небо
 з моїх долонь, широких, як долини,
 Людина встане... Всюди таємничість
 на неї чатуватиме... [51, с. 210]

Наступна думка про суть таємничості належить Г. Сковороді, який вважає, що для людини головне – «спрага пізнання» й рух, на що Небо заперечує:

А по мені – це атрибут неволі:
 лети, аби не впасти й не розбитись [51, с. 210].

Розгортаються роздуми про справжню й фіктивну волю, яку уособлює образ Птаха:

Мене прикували до неба крила,

мої горизонти позначили виссю,
щоб далеч манлива навік не застигла,
щоб спокій з неспокоєм вічно бився [51, с. 210].

Незважаючи на суперечливу сутність поняття «воля», Г. Сковорода все ж підсумовує: «...справжня воля – конча необхідність, / умова, форма, зміст і діадема» [51, с. 210]. У поезії постулюється думка про те, що воля має найбільшу цінність у людському житті. У Христових істинах, власним способом життя Г. Сковорода доводить, що в душевній злагоді з собою людина матиме найбільше щастя, а, отже, і свободу. Підтверджують цю думку цитати з листів автора до поета І. Гнатюка: «...маю надію в Бозі, що він не обідить мене і дасть мені ще потоптати рясту на рідній моїй землі, для якої я хотів би щось добре зробити і все, що робив, то робив для неї, хоч їй судити про ту роботу» [82, с. 116].

У вірші «Наука» бачимо, як, відкидаючи ідеологічні постулати доби, поет перебуває в постійному процесі екзистенційного самовдосконалення:

Учуся завжди я собою бути,
а надто поміж друзів (з ворогами
мені таки простіше: вороги
у переважній більшості відважні).

Як інші всі покірності учусь,
мов колосок, що зріс між колосками
і разом з ними гнеться, а проте
лиш до землі згинається – не нижче... [51, с. 212].

Провідну ідею «Сковородинських дум» В. Підпалого увиразнено в рядках поезії «Монументальний диптих», вони промовисто натякають на національну приналежність і значимість Г. Сковороди для рідного народу:

...на Україну повертає він
і поверта до сонця Україну [51, с. 214].

Дослідник Я. Розумний підкреслює: «Для Володимира Підпалого постать Григорія Сковороди має подвійне значення. Вона збуджує в поетові митця, є для нього точкою суспільно-морального опертя, джерелом сили протистояння та місцем утечі від своєї дійсності. З-під маски філософа двохсотлітньої давності, але дуже подібного часу, Підпалый міг викривати злобу свого дня, чорноту своєї епохи та пороки її пророків» [65, с. 985]. Діалог з Г. Сковородою для В. Підпалого – це своєрідна релаксація, порятунок від реального світу. Символи та алегорії, які використовував у своїй творчості мислитель, дали змогу шістдесятнику правдиво й критично поглянути на світ тоталітарного режиму, у якому він жив.

Таким чином, художнє осмислення історичної особистості перетворюється на розкриття суперечностей сучасності, висвітлення злободенних проблем. Як стверджує М. Домчук: «Постать Григорія Сковороди – персонаж, на якому автором моделюватиметься протистояння злочинному секуляризмові пізнішої доби ресталінізації. Як і в Г. Сковороди, життєвою позицією В. Підпалого стане не афішована відмова від співпраці з владою» [16, с. 154]. Незважаючи на можливу варіативність трактування образу мислителя, він зберігає внутрішню цілісність, певну непроникливість, оскільки сама особа Г. Сковороди є об'єктом принципово невичерпним, незглибимим, завжди самоцінним, залишаючи можливості його подальших літературних інтерпретацій, що зумовлено насамперед його культурно-історичною значимістю, мистецьким безсмертям.

Поєми «Змагання Григорія Сковороди» (1971) і «Повернення в Кавраї» (1971) написані за два роки до смерті поета. Це роздуми ліричного героя – Григорія Сковороди (а відтак – і В. Підпалого) про час, про себе й про людину, народ і людство в цілому серед бурхливих подій історії, на межі «безодні й саду» [51, с. 216] і на самоті. У своїх життєвих мандрах ліричний герой поєм так і не знайшов спокою серця, гармонії, глузду в усьому, однак він все одно ніколи не припиняв пошук.

Епіграфом до поеми «Повернення у Кавраї» В. Підпалого є слова М. Ковалинського:

Сковорода видѣл опыт сего
 порядка и силы природы в себѣ
 самом и описывает сіе в оставшихся
 по нем записках своих тако... [51, с. 218]

Записки, про які згадує М. Ковалинський, – це філософські діалоги, трактати, притчі, пісні, байки, листи, художні твори великого українського мислителя.

Каврайський період у житті Григорія Савича почався з осені 1753 року, коли він став домашнім учителем В. Томари – старшого сина поміщика С. Томари. Тривав він із невеликою перервою до 1759 року. Саме в Кавраях на Черкащині написана низка віршів, які склали славнозвісну збірку «Сад божественних пісень». У Кавраях мислитель зустрічає одного з найвідданіших учнів, М. Ковалинського. Після смерті вчителя він написав його докладну, ґрунтовну біографію, на яку посилалися й посилаються всі дослідники творчості мудреця. У листах до Михайла Григорій Савич висловлював найважливіші ідеї, що згодом стали основою його філософських трактатів.

«Опыт сего порядка» у свідомості Г. Сковороди формувався на тлі складних історично-соціальних та політичних перипетій. Кінець XVI століття ознаменувався тим, що козацтво перебрало на себе ініціативу боротьби за державну волю та православну віру. Національно-визвольна війна 1648 – 1657 років, очолена Б. Хмельницьким, призвела до руїни в Україні, водночас спрямувала нестримну силу козацтва проти жорстокої польсько-шляхетської експансії. Про це вірш Г. Сковороди «De Libertate»: «Будь славен вовѣк, о муже избранне, вольности отче, герою Богдане!» [67, с. 61].

Боровся з бунтом і ворожим наступом на Україну й гетьман І. Мазепа. Як великий патріот, він усіма силами намагався приборкати прояви руїни. Після його смерті настав критичний час в історії України, саме тоді довелося жити і працювати Г. Сковороді. Петро I розпинав Україну, Катерина II

скасувала гетьманство, розформувала козацькі полки, зруйнувала Запорізьку Січ, запровадила кріпосне право.

Г. Сковорода не міг не реагувати на такий перебіг подій. Він досяг вершин тогочасних знань, володів класичними та європейськими мовами. Основною в його світогляді стала зацікавленість буттям людини та її зв'язком із природою. Тікаючи від ворожого світу, що його «ловив», Г. Сковорода став живим протестом проти занепаду та духовної кризи в Україні.

Під кінець 70-х років XVIII століття, після різних конфліктів із владою, Г. Сковорода обрав зовсім новий і незнаний до того стиль життя – мандрівку. Вона тривала до самої смерті, майже тридцять років, була повна пригод, оповита переказами й легендами. У ній філософ ніколи не розлучався з Біблією, сопілкою або флейтою і своїми писаннями. Глибоке знання Г. Сковородою текстів Біблії разом із його концепцією трьох світів та двох натур засвідчують, що критеріями правил життя та світу для мислителя було Святе Письмо.

«Опыт сего порядка» – це три світи та повсякчасне намагання мислителя бачити скрізь і завжди видиме й невидиме. Макрокосм, мікрокосм, Біблія, двонатурність світу – це система філософських понять та філософських доводів Г. Сковороди. Вони пронизують його творчість, є сутністю філософських концепцій, основою роздумів та філософських діалогів, які В. Підпалый втілює у «Сковородинських думках».

Поема «Повернення у Кавраї» В. Підпалого включає сквородинські константи мислення (концептуально й композиційно письменник будує твір на розумінні двонатурності трьох світів), долучає реальні події з життя філософа, зокрема його «віщий» сон.

У концепції Г. Сковороди людина – мікрокосм – є центром, у якому сходяться всі символи макрокосму (Всесвіту) та Біблії (світу символів). Тож кількарядовим рефреном із незначними смисловими варіаціями звучать у поемі рядки:

Світ весь заснув... Боюся і сміюсь,

бо горе тим, що, знаючи про горе,
його солодким щастям нарекли
і віхою позначили: «Се гавань»...

Світ весь заснув... Та тільки – як заснув?
Впаде і не розіб'ється... Не пада...
Ходи побіля них, душе моя,
і стережися, щоб не спотикнутись... [51, с. 218]

Вислів В. Підпалого «Світ весь заснув...» у контексті твору набуває багатозначного змісту. З одного боку, це якісна характеристика марного (матеріального) світу, а також соціально-політична модель людської спільноти (натовпу) України XVIII століття в добу її занепаду та духовної кризи в період перших двох століть підмосковської темряви і сну. З іншого, в проекції на сучасну авторіві тоталітарну дійсність, – глибокодумно розкривається гнітюча атмосфера довкілля, процеси руйнації громадської самосвідомості, глузливо зображує пасивність і бездіяльність суспільства.

Невипадково літературознавець М. Ільницький проводить паралелі непримиренного протистояння В. Підпалого та Г. Сковороди злочинним діянням та несправедливості влади: «Внутрішня спорідненість „Сковородинських дум” В. Підпалого з ідеями великого філософа – передусім в утвердженні тієї лінії філософічності, яка йде з глибинних національних джерел. У віршах Підпалого струмує дух сквородинської свободи думки і вчинку, який не тільки в часи Григорія Савича, а й тоді, коли писалися вірші Підпалого, протистояв світові брехні й облуди...» [24, с. 147].

Символ гавані у Г. Сковороди – це образ блаженства, заспокоєння від бурхливого моря життя (у стоїків гавань була символом щастя). Автор поеми дорікає тим, хто, «знаючи про горе», «солодким щастям нарекли» світ, який не дотримується заповідей Бога, існує в гріхах і облуді. Перший рядок поеми – «Світ весь заснув...» [51, с. 218] можна також потрактувати як алюзію на глибокий за змістом афоризм Г. Сковороди: «Світ ловив мене...».

В. Підпалый продовжує вибудовувати в поемі «Повернення у Кавраї» філософську систему Г. Сковороди про наявність трьох світів і двох натур, які є основними ідеями у вченні письменника-філософа. Їх він чітко формулює в діалозі «Потоп зміїний», у якому в шостій главі сказано: «Весь мір спит... Да еще не так спит, како праведникъ сказано: „Аще падет, не разбіється”. Спит глубоко, протянувшись, будто ушибен об нея...» [67, с. 363].

У перших двох строфах твору В. Підпалый моделює три світи Г. Сковороди: макрокосм – «світ, що... не пада» [51, с. 218]; мікрокосм – світ, у якому «горе... солодким щастям нарекли» [51, с. 218], окремо – світ Біблії. Кожен із цих трьох світів існує як видимий і невидимий. Видимий світ мікрокосму – це гріховна людина, для якої «заповіди божья суть тяжки и горкѣ» [67, с. 258], а невидимий – це душа, як уособлення істинної (внутрішньої) людини, що відкрила у власному серці образ Божий, вдосконалила самопізнання до меж богопізнання, демонструвала нерозривність проголошеного й сповіданого.

За ідейно-художнім задумом В. Підпалого, Душа Г. Сковороди є головним героєм поеми (персоніфікований образ), крокує «по ліву руку» [51, с. 218] мислителя:

Пішла по ліву руку. Що ступне,
то й на гаддя наступить; і не скрикне
повзуче, а підхопиться й тіка,
і плаче, і голосить, як людина:

«Чи ж я хотіло, щоб на мене ти
отак необережно наступила
і стала на межі гріха і зла,
причиною мого нещастя стала...» [51, с. 218]

Змій у творчості Г. Сковороди – символ тлінної, гріховної людини. Так, у діалогах філософа зустрічаються такі слова: «Мы напоенны сим лукавым духом, засеянны сим зміїным сѣмям, заняты внѣдрившеюся в сердцѣ

єхидною, дабы одну только грубую видимість, внѣшнюю тѣму любить, гониться, наслаждаться всегда и во всем» [67, с. 141]. Очевидно, в образі змія В. Підпалий засуджує зваби матеріального світу, критикує пихатість і марнославство людей, не народжених до «сродної» праці, які не дбають про «славу» свого імені, а, навпаки, жадають купу статків і високі посади. Тому гаддя відповідає Душі мислителя:

«...Мені не випада
переступать закони і присяги
не знехтую гадючої... Весь вік
оберігаю білий сон козулі...» [51, с. 218]

Не оминає В. Підпалий і тему тліну, яка розкривається в наступних строфах через образи трави, вовчиці, коней («Всяка внѣшность есть трава, тѣнь, ничто» [67, с. 135]):

...у густій траві
замиготіли, як долоньки, вуха,
кольнуло біля серця: «Зачекай,
не наступи, людино, на вовчицю!»

...Химера, не інакше. Із-під ніг
схопилася вовчиця і, забувши,
холодний серпик місяця лизнуть,
помчала коням сповіщати про зайду...

У сірій тирсі коней табуни,
ні вожая над ними, ні нагайки,
зате аж до землі із чорних грив
звисають гнізда птахів, мов колиски... [51, с. 218]

У траві (тобто тліні) приховані вороги «істинної людини». У Г. Сковороди є «Притча о волке»: «...волкѣ, коль пожерши матерь незлобних агнцев и надѣв кожу ея на себя, приближился к стаду. Сын же, увидѣв мнимую

матерь свою, со всѣх сил устремился к ней, а за ним безчисленнии...» [67, с. 308]. Символом тліну в поемі В. Підпалого також є сіра тирса, у ній знаходиться табун коней, який уособлює натовп честолюбців, прихильників матеріального світу, за Г. Сковородою («Путь мира, наречен пуст»): «Трус колесниц, шум бичей, конській топот и свист обличает, что сія громада есть полк честолюбців» [67, с. 272].

У коней із цього табуну «аж до землі із чорних грив звисають гнізда птахів» [51, с. 218], – це двуликі люди, які «по лицу святы, по серджу всѣх беззаконніе. Сребролюбивы, честолюбивы, радующіеся злом сосѣдским, полагающіи в прибылях благочестіе, целующіи всяк день заповѣди господни и за алтын оныя продающіи» [67, с. 273]. Через них «свободою неволя / світ зав'язала свій, і хоч умри, / невільно, навіть, гріх спокутувати...» [51, с. 218]. У поемі В. Підпалого, як і в роздумах Г. Сковороди, категорія свободи парадоксальна: з одного боку, вона є великим даром для людини, з іншого – великим тягарем, бо за свободу вибору завжди треба відповідати перед законом або перед совістю.

Наступні строфи поеми «Повернення у Кавраї» засвідчують зміни світогляду філософа, який лишив позаду всі можливі мирські спокуси: його Душа досягла відсторонення від видимого світу:

Пішла по праву руку... Дощ плачів
омив сліди важкого переходу:
ридали коні, плакали вовки,
козулі й змії сумно голосили,

що їх звичаїв не перейняла,
що не навчилась в них сторожко спати
та ближнього про горе сповіщать,
а дальнього утримать від спокуси... [51, с. 218]

В. Підпалый окреслює в поемі докавраївський період життя Г. Сковороди: служба в комісії в Угорщині; учитель поетики Переяславського

колегіуму; потім Кавраї і виховання юного панича; недалекі мандрівки полями, дібровами; повернення до Переяслава:

Уже і Слобожанщину мина,
наслухалась малярів і австрійців,
і сонце вже підбилося... Аж ось –
містечко тихе, наче Переяслав,

у котрому давно колись жила...

Міст ланцюговий швидко опустили,
припрошують за браму увійти
і розділити з ними хліба-солі... [51, с. 219]

У Переяславі філософа зустрічають дуже привітно, гостинно запрошують до себе, прагнуть спілкування. Напевно, слава про Г. Сковороду йшла звідусюди, і кожний хотів його побачити й почути. Тож аудиторія мудреця була дуже численна й різнорідна, всі сприймали його як речника великої правди.

Ця частина поеми сповнена роздумів про природу речей, про людину й життя як вселенський театр. Г. Сковороді необхідно було визначити своє місце в тому вселенському театрі та ставлення до нього, що бентежило душу мислителя. У Кавраях 24 листопада 1758 року в його підсвідомості постали картини потворного сну-візії, ніби якась невидима сила вирішила провести його різними місцями, щоб показати, чим переймається юрба. Сон для Григорія Савича став «віщим»; він сприйняв його як Боже об'явлення, відчув, що Господь спонукає його відцуратися від світу гріховного, що настав момент істини. Текст «Сну» [67, с. 459] є основою витворених уявою В. Підпалого поетичних рядків в аналізованому творі, у яких зображено гріховне життя людей різних прошарків і чинів. Першою відтворено картину палат вельмож і владних керманичів:

Пішла як стежка слалась – до палат...
Музики, вина і тічки веселі,

співаючи, вдивлялись в дзеркала,
п'яніли, позіхали і потому

в покої розливались... У кутку
скидали дорогу монаршу одіж,
любили покоївок... Неважка
ти для верховних, шапко Мономаха... [51, с. 219]

Вражена таким способом існування Душа ліричного героя мандрує далі,
на майдан, подивитися, як живуть звичайні люди, «сіряки»:

Облишмо цих... Ходімо на майдан.
А на майдані все перемішалось:
любов, розпуста, ярмарок, брехня,
вжилися навсеvік під сіряками.
Їдять на стайні і на стайні б'ють,
народжують, вмирають, зачинають;
за добре платять злом, а за добро
ллють із цебра на голову помії... [51, с. 219].

Останній прихисток Душа намагається знайти у храмі, однак за
зовнішньою напускною релігійністю, святістю й аскетизмом ховається «як у
палатах, престол» [51, с. 220]:

не в золоті, не в дзеркалах... Як нори
від нього двері ув усі боки
замикані замками-гаманцями.

А батюшка не Біблію святу
перегортає – в гамані тугому
перебира срібляники перстом
і прихожан, як баранів, рахує...

Вони ж собі торгуються і п'ють,

як віддають поклони щонайнижчі,
і крадуть, і гребуть все до кишень,
як вовк до лісу із кошари тягне... [51, с. 220]

Динаміці зображеним картинам додає повтор після кожної з них двох початкових строф твору, якими й завершується поема, змінюється тільки останній рядок, акцентуючи на поверненні Г. Сковороди до Кавраїв:

Світ весь заснув... Боюся і сміюсь,
бо горе тим, що, знаючи про горе,
його солодким щастям нарекли
і віхою позначили: «Се гавань»...

Світ весь заснув... Та тільки – як заснув?
Впаде і не розіб'ється... Не пада...
Ходи побіля них, душе моя,
Ходи... Прокинемось під Кавраями... [51, с. 220]

Отже, автор спрямував мистецький образ душі, як цілісний образ поета-мислителя Г. Сковороди, подивитися «разлічній охоты житія человекѣскаго по разным мѣстам» [67, с. 459]. Сковородинські думи є і ключами пізнання творчої спадщини мислителя, і стрижнем, навколо якого вибудувалась ідея та сюжет поеми. В. Підпалый організував двонатурність трьох світів та «различных охот житія» в сюжетну лінію, яку майстерно замкнено в коло рефреном: «Світ весь заснув...». Останньою крапкою в боротьбі між покликом душі Г. Сковороди та гріховним світом стало те, що Душа полинула в Кавраї – найщасливіші дні його життя. Мислитель обрав долю аскета, адже тільки такою ціною він міг отримати право на внутрішню гармонію:

він сам обрав для себе добровільно
стежу тернову... А вона веде
у коло смертних, як і всі дороги... [51, с. 219]

Друга поема циклу «Сковородинські думи» В. Підпалого – «Змагання Григорія Сковороди» – висвітлює роздуми ліричного героя про світ і людину в

ньому, про власне життя й час – нинішній та прийдешній. Вона була створена письменником у відповідності з філософською концепцією Григорія Савовича: «Мір сей... всегда и везде при своем начале... Как тѣнь при яблонѣ...» [68, с. 258]. Для поета-філософа «світ, природа... існують завдяки Богові, який виявляє себе в них у ролі закону. Ісус Христос є витвореною Богом „найвищою премудрістю”, а не однією з іпостасей його сутності. Істинна людина і Христос – все одне ціле» [64, с. 308]. У відповідності з цим автор поеми умовно переносить духовні скарби істинної людини в духовний світ Г. Сковороди.

Я. Розумний, аналізуючи поему, охарактеризував її так: «Цей твір – підсумки життєвого досвіду, розчарувань та візій філософа» [65, с. 973]. Також зауважена наявність біографічних моментів із життя мислителя в поемі «Змагання Григорія Сковороди». Літературознавець відзначає «осучаснення сквородинського духу» В. Підпалим, а також «прагнення пізнати себе та свою... епоху» [65, с. 976].

Жанрова своєрідність твору зумовлена драматизацією ліричної оповіді (наявність авторських ремарок, монологів та діалогів), характеризується ускладненою композиційною структурою: присвята, пролог, основна частина та епілог. У присвяті звучить очевидний натяк на постать М. Ковалинського, як і в поемі «Повернення у Кавраї»:

Тобі, що слово між словами
шукать наважився... Прийми
моє безсоння... Над полями
ніч простір міряла крильми
і щось блакитне загубила,
сама ж пропала... А з імлі
слова тугі, неначе крила,
у передсвіток проросли... [51, с. 215]

У поемі постать великого мудреця й правдолюба з Полтавщини зображена в центрі чотирьох стін. У них майже на фізичному рівні відчутно

ущільнення біблійних та світових знань, глибинно пов'язаних із тогочасною дійсністю, осучаснених та впорядкованих Г. Сковородою в чіткі логічні світоглядні принципи його вчення. Вони втілені в образі вічного джерела, пошук і досягнення якого – ціль буття українського мислителя:

...коли грядуть віки новітні
і люди родяться нові –
тоді мету і силу маю,
яка б дорога не була,
бо припадав і припадаю
до вічного до джерела... [51, с. 215]

Прозові авторські ремарки вводять читача в простір дії твору: оточений чотирма стінами, що слугують також символом печерної самотності, Григорій Савич сидить на лаві за старим столом, а в цей час надворі темна ніч і здіймається буря: «Це зовсім легко уявити: надворі темна ніч шарпає тополі. Вони намагаються вистояти, м'язами пружинять, віттям свистять, стовбурами гудуть... У хаті старий стіл, лава, жовтаві у світлі свічки. На столі хліб, вода, ніж, каламар з пером і аркуш паперу...» [51, с. 215]. Так само в авторських ремарках лаконічними штрихами окреслено образ мислителя: «...одна рука його губиться в тіні, а друга втомлено лежить на папері. Вона аж воскова, від чого видається по-дитячи ніжною, а сині смуги жил ворухнуться по ній» [51, с. 215]. Сили добра сконцентровані в правому його плечі, яке вище лівого. Освітлена стіна символізує благословенну мудрість його творінь, залишених на папері його правицею.

«Встав Григорій Савич... Тепер їх у хаті двоє – він і тінь його на освітленій стіні» [51, с. 215]. Тінь уособлює значимість його творчих досягнень та щаблі земного життя, їх швидкоплинність у вимірах від суспільно-свідомого віку філософа до останнього його кроку у вічність. Із власною тінню мислитель веде один із уявних діалогів, у якому виникає постать М. Ковалинського:

Михайло – на дорозі... Он як пише:

«Воліє мене на Україні
 побачити... А спогади мої
 вертають знов у молодість, у тихі
 невинні наші дні. Вони текли
 із приязню із вашою до мене
 на лоні серця чистого й землі.
 Я повертаю погляд свій до неї,
 де ви зі мною в помислах своїх,
 неначе я з собою... До сьогодні
 люблю я ваші думи... Уважайте,
 що ми й не розлучалися, аж поки
 перейдемо у землю...» [51, с. 216].

У наведених рядках відчувається безпосередня близькість і щирість стосунків, поглядів на життя учня й учителя. У зверненні до М. Ковалинського Г. Сковорода відкриває свої страхи:

Боюся ж одного – аби з собою
 в республіку далекої свободи
 людина не взяла свою убогість,
 свою роботу рабську, бо тоді
 нова людина, звір новий, творіння
 навернуть із свободи в суєту...

Чи правду я кажу, Михайле-друже? [51, с. 217]

У поемі постать Г. Сковороди – центр потужної духовності «істинної людини», до нього сходяться всі символи трьох світів та двох натур: «Решти трьох стін в імлі, в мороці, хоч кожен може ставити їх там, де хоче» [51, с. 215]. У цьому контексті три стіни можуть бути уособленням трьох світів його філософської концепції, що виринають із мороку, стають видимими. Метафорично В. Підпалый пов'язує їх між собою багатовекторним мисленням філософа в межах цієї філософської концепції та його досвідом бачити зв'язки між макрокосмом, мікрокосмом і символами в єдності видимого й невидимого

світів. Життєвий досвід мислителя, набутий у боротьбі з «юрбою» (гріховним світом) В. Підпалый презентує як змагання, що акцентовано в назві твору:

Даремно самоту шукать в печерах,
як спокою у серці не знаходиш.

Шукавши світ, я світу не знайшов.

Тікав суєт – у суєту потрапив [51, с. 215].

Тіло й дух філософа «гармонії шукають... / допоки їм відведено у світі / і часу, і натхнення, / і доріг...» [51, с. 215].

Композиційно поема складається з монологів та діалогів Григорія Савовича. У їх основі – роздуми поета-філософа, які є сутністю його вчення та основою тексту поеми «Змагання Григорія Сковороди». Монологи та діалоги поеми супроводять фрагменти прози, у яких використано символи: чотири стіни, свічка, буря, темна ніч, коріння дерев – на їхньому тлі змагання Г. Сковороди стають виразними й масштабними.

Алегорія темної ночі уособлює імперську державу, що зруйнувала Січ, закріпачила Україну, а також добу занепаду й духовної кризи, очевидцем якої був Г. Сковорода. Водночас темна ніч – це «юрба», для якої «заповіді божія суть тяжкѣ и горкѣ». Гріховний «род человекскій!... Хищнее суть птиц, ...злѣбнѣ звѣрей, лукавѣ гадѣ, ...невѣрнѣ моря... яко злѣ родятся [68, с. 306]. Враження від сприйняття картини темної ночі посилюється наростаючою бурєю, після якої «сонце сходить... криваве, як серце...» [51, с. 217], – кульмінація, яка передує розв'язці твору в «Епілозі» – ідилічному малюнку ранкового пробудження природи після страшної ночі:

Стомившись, буря чорні крила
закинула за чагарі...

А небо вмилось, мов дитина,
і пряжу сонячну пряде... [51, с. 217]

Автор поеми висловлює сподівання на кращу долю для рідного народу й Батьківщини, яка після всіх історичних випробувань оновиться, стане омріяною «республікою свободи», як і бажав Г. Сковорода.

Ще один символічний образ – зернина – уособлення нетлінної Божої енергії:

У міриадах крапель маєш краплю,
а в ній гранчасту і тугу зернину,
яка лежить на рубежі
безодні й саду... [51, с. 216]

В. Підпалий проводить паралель між вічністю й зерном, із якого все проростає в мікрокосмі. Вселенський сад «порізнив з людиною живою / таки ж людину сушу... / та не омив нечисті мислі – бурю її люту» [51, с. 216].

Г. Сковорода дає оцінку видимому світу, для якого гармонія втрачена, тому що людина все «засіяла зміїним сім'ям, / у люті серце злом перепახала» [51, с. 216]:

світ світом нарекла, а де той світ,
і де його гармонія?.. Межею
переорал світ на «пан» і «раб»,
на «бідний» і «багатий». І, нарешті,
над цим усім поставила закон [51, с. 216].

У цих рядках відтворено долю закріпаченого Катериною II селянства, винищеного козацтва, моральної кризи духовенства. Г. Сковорода відмовляється прислужувати несправедливому суспільному укладу, тримати ганебний дах над смородом і брудом, щоб духовенству «вільно було у тому храмі глаголити...» [51, с. 217]. Образ духовно зубожілого соціуму – це і є той ганебний дах, який «розчавить колись-таки... усіх» [51, с. 217].

Символічним у поемі «Змагання Григорія Сковороди» є вогник свічки – сила розуму філософа-просвітителя. Вона «тремтить, стіни затінені розсовує, срібні стежки позначає від столу в просторінь...» [51, с. 217]. У кінці твору «вогник свічки підіймається вище й вище, світло розливається живим морем»,

у якому зникає Г. Сковорода й Тінь його, «стіни розсовуються (чи в землю увіходять), золоті стежки ширшають, зливаються у ясну дорогу і біжать повз дерева» [51, с. 217]. Мислитель все життя вчив людину нести в серці своєму нетлінне, вічне – Істину, Добро, Красу, – жити за заповідями Господніми, тому світло його розуму й мудрості зруйнувало метафоричні стіни людської обмеженості, дволикості й підступності світу.

Отже, у поемах В. Підпалого «Змагання Григорія Сковороди» й «Повернення у Кавраї» подано цікавий інваріант авторського сприйняття образу видатного українського мислителя. Творча індивідуальність поета втілилася у своєрідному мистецькому моделюванні ідей філософа, його творчого спадку й унікального життєвого досвіду в ліричних сюжетах. Поєми В. Підпалого про Г. Сковороду розраховані на підготовленого й обізнаного реципієнта, вимагають напруження думки, приховують у собі потужний інтелектуальний стрижень, інтерпретацію основних філософських концепцій «перворозуму».

2.2. Літературно-мистецькі мотиви

Іван Гнатюк, друг і побратим В. Підпалого у публікаціях «Живий у нашій пам'яті» і «Сила поетичної довговічності» розповідає про знайомство й приятельські стосунки, що переросли в справжню дружбу, про творчий діапазон його тематики й основні мотиви творчості митця – любов до України й рідного слова, до матері, відданості справі [75]. Мотив внутрішнього самозаглиблення, духовного спілкування з однодумцями виокремлює О. Рарицький [62]. Розкриваючи літературно-мистецькі мотиви, ми акцентуємо на віршах, присвячених видатним культурним та історичним діячам України. Як зазначає В. Назарець, «присвяту можна розглядати як своєрідний жанр усіченого послання. Якщо в посланні адресація виявляє себе в розгорнутій формі, яка часто наближується до імітації уявного діалогу зі співрозмовником-адресатом, то в присвяті, яка, звісно, не виключає

потенційної можливості введення до неї семантики діалогічності, загалом адресація суттєво ослаблюється, інколи мінімалізується винятково до заголовкового комплексу» [39, с. 71].

У збірці вибраного «Золоті джмелі» В. Підпалого ми виокремили понад тридцять поезій-присвят, адресатами яких є діячі української культури, письменники-класики, письменники-друзі, члени родини, знайомі. Це поезії без жанрової номінації, але з адресною настановою у заголовку: «Пам'яті Ю. Яновського», «На вінок Лесі Українки», «Пам'яті М. В. Лисенка», «М.Т. Рильському», «Олександр Олесь», «Василеві Симоненкові». Це поезії-присвяти громадського спрямування визначним постатям української літератури і державності, це поезії-присвяти з героями творів письменників, про яких поет пише, зі словами-закликами до майбутнього покоління: «Хай всі тирани згинуть! / Дорогу Правді і Красі мостить» [51, с. 46]; «Переберімо струни і славу/ перекладімо з віків на чола» [51, с. 47]; «На морі чорнім – білий Корабель./ У мороці купається безпуття» [51, с. 46].

Поезія «М.Т. Рильському» написана В. Підпалим ще за життя Митця як вияв особливої пошани. Автор звертається до ліричного героя і пояснює, що боявся пірнати у море слів його, не до кінця їх зрозуміти, боявся «потривожить сивину», у той же час зображує образи творів і дум М. Рильського, які допомагають «істину свого життя знайти», пізнати русло Чумацького Шляху, де під «хрестами прадіди поснули»:

Мені ясніє. Ранок гра ясу.
Лечу назад я понад часу плином,
незгублене «спасибі» донесу
його Вкраїні. І моїй Вкраїні...
Він перед мене. Ранок гра ясу... [51, с. 58].

Дослідники доробку В. Підпалого зазначають, що він орієнтувався на традиційну форму українського вірша, розвинену М. Рильським, А. Малишком. «На рівні жанрових структур він, як і М. Рильський, віддає перевагу елегіям, сонетам, стислим медитативним верлібрам, але разом із тим

використовує й чимало інших жанрів – від фольклорних і класичних до сучаних» [8, с. 89].

Жанрова специфіка адресованої лірики цікавить багатьох дослідників, її «розглядають як неканонічні жанри і метажанрове утворення, яке вбирає у себе три жанрові форми – послання, присвяту та віршований лист (В. Назарець); «референсні» або «прикладні» (Ю. Клим'юк); як механізм збереження та ретрансляції індивідуальної, історичної, культурної пам'яті (Л. Скорина); «інвокативну лірику», що моделюється процесом звертання автора до адресата (М. Ткачук); «ліричний портрет» (Ю. Ковалів).

Як уже зазначалося, роздуми В. Підпалого про мистецтво втілені в оригінальні присвяти знаменитим українським письменникам Лесі Українці («На вінок Лесі Українці»), Юрієві Яновському («Пам'яті Ю. Яновського»), Олександрові Довженкові («Довженко»), Борисові Антоненку-Давидовичу («Як ти ночами приходиш до мене, мамо!..»), а також композиторам – Миколі Лисенку («Пам'яті М. В. Лисенка») та чеху Бедржиху Сметані («Ніч Б. Сметани»). У поезіях-присвятах В. Підпалого і непідробний інтерес до творчості, і глибока прихильність до визначних особистостей, і повчальні уроки із сподвижницького життя митців. У поезії «На вінок Лесі Українці», навіть якби не згадувалася авторка, читач за мотивами творів і обрами упізнав би, про кого йдеться:

«Хай згине раб!»

Хай всі тирани згинуть!

Дорогу Правді і Красі мостить!..

В цвіту вмирає вишні кара віть,

і в'ялять душу пахощі полинні,

і Лісовик – мудрець століть – бреде,

руками розгорта зелені шати,

і Мавка долю вируша шукати

лукавими дорогами Людей.

Хай буде зрада –

щоб жагу подвоїть!
 Хай будуть болі –
 Серцю добрий гарт!
 Бо ж тільки той
 життя свого варт,
 хто вмер і знов воскрес
 на полі бою! [51, с.46].

Поезії-присвяти В. Підпалого не завжди мають жанрові рефлексії в назві. У таких поезіях після заголовка вказані адресати, інколи навіть з місткою довідкою-характеристикою: «Початок сільського дня» *В. Плачинді*, «Соняшники» *Ів. Драчеві*, «Оповідання про Сіль і Сонце» *пам'яті Василя Симоненка*, «Кінь» *Євгенові Гуцалу*, «Верба» (мінор) *Ліні Костенко*, «Одна ніч подорожі з Генріхом Гейне по Західній Німеччині» (поема-іронія) *Іванові Дзюбі*, «Відлига» *Петру Засенкові*, «Монолог князя Ігоря» *В. Яриничу*, «Рубіж» *Борисові Олійнику*, «Малоросійська елегія» *С. Т. [Станіславу Тельнюкові]*, «Донецький вірш» *Л. Талалаєві*; «Художник» *Пам'яті автора казки «Хо»*. Як бачимо, адресати переважно митці-шістдесятники та представники «тихої лірики», з якими у нього були дружні стосунки і яким він редагував збірки.

Упродовж 1965–1973 років В. Підпалый працював старшим редактором видавництва «Радянський письменник». О. Рарицький зазначає, що зі спогадів очевидців, В. Підпалый під час редагування відстоював кожен художньо вартісний рядок, разом з авторами тяжко вболівав і переживав за правлений чи вилучений без їхньої згоди вірш. «Був безкомпромісним у протистоянні облуді та фальші, за що від владних органів зазнавав утисків, на нього вішали ярлик неблагонадійності, звинувачували в націоналізмі. У вже цитованій записці читаємо: «За час роботи у видавництві “Радянський письменник” (1965–1973 рр.) рекомендував до видавничого плану неприйнятні для нашої ідеології вірші І. Калинця, В. Голобородька, В. Стуса, збірки яких вийшли за рубежем у

націоналістичних видавництвах». На відміну від офіційної думки в середовищі шістдесятників поет здобувся якнайдостойніших характеристик» [6, с. 96].

Виокремлені поезії з вказівкою адресата – це інтерпретація долі, життєвої ситуації, відсилання реципієнта до творів письменника, можливість виявити приховані смисли. Наприклад, поезія «Верба» відсилає нас до твору Ліни Костенко і її буття, коли ніде не друкували авторку:

Попливли човни униз по ріці,
попливли – і не перейняли...
Огорта туман – сувій полотна,
огортає сивими рушниками.
Ти завжди сумна: ти завжди одна
між дорогами-рушниками [51, с. 67].

У поезії «Пливли ми ввечері лиманом» Ліни Костенко оспівано національного героя Байду:

Співали пісню ми про Байду
і про турецького царя,
як Байда стрілами глобально
царя у голову вціля [29, с. 65].

«Пісня про Байду», введена в зміст, є однією з найвідоміших і найпопулярніших, наближає нас до подій далекої минувшини. Існує думка, що прототипом Байди є князь Дмитро Вишневецький, засновник Запорізької Січі на дніпровських островах Томаківка і Хортиця, захисник рідного краю від споконвічних ворогів і руйначів – бусурманів. У 1563 році брав участь у міжособній боротьбі молдавських бояр, які зрадили його і відправили до Цариграда. Пісенний образ Байди є благодатним матеріалом для художньої творчості як інтерпретації факту історії, історичної особи. У поезії Ліни Костенко Байда глузує із сучасників, які «наскочили на камінь» й не можуть дати собі ради, а насправді в останніх рядках глибокий підтекст:

Сміється Байда з далини:
– Що, доспівалися, нащадки?

Зіпхніться перше з мілини [29, с. 65].

У поезії згадка про найдавніші часи України, про її козацьке минуле, але для поетеси важлива не так зовнішня декорація давніх епох і культури, як духовність, розвиток українця, його соціальної суті, його звичаїв, нахилів, ментальності і моралі.

Л. Тарнашинська зазначає: «Історичні візії та авторські інтерпретації давно минулих подій бачаться не лише звичайним пошуком ефективних тем чи, швидше, однієї, домінантної теми, довкола якої, наче довкола осі чи радше «золотого перетину», обертається поетичний світ Ліни Костенко з усім його розмаїттям характеро- та образо творення, широтою інтонаційного діапазону, а справді осянням, мудрим і послідовним віднаходженням власної дороги а Поезії, яка виявилася ширшою, аніж, може, сподівалося, бо вивела авторку в безмежжя Часу, який один і може бути гідним опонентом справжньому талантові» [72, с. 240].

Як художник слова і водночас редактор відділу поезії видавництва «Радянський письменник», В. Підпалый є носієм особливого світобачення й світорозуміння, про що Л. Костенко зауважує: «Редактор у ті часи, це була видавнича рукавичка, в яку вставлялась рука невидима. Володя був дуже культурний і талановитий редактор, бо він був поетом, але в нього був дар редакторський. Редактором він був дивовижним... Я думаю, що якби багато із наших поетів тоді його послушали, то, може, не червоніли б зараз. Володя Підпалый був відсторонений від роботи над моїм рукописом „Княжої гори“, тому що виявився не тією видавничою рукавичкою, якою можна було отак керувати й душити мене. Він не міг, не хотів цього робити, бо був просто глибоко порядною людиною» [28, с. 209].

За заголовками деяких поезій, якби навіть не стояли у них адресати, читачі упізнали б автора. Наприклад, поезія «Художник» з вказівкою на автора казки «Хо». Перед читачами постає не лише художник слова, Михайло Коцюбинський, а й образи його творів «Тіні забутих предків», «Цвіт яблуні», «Intermezzo»:

Пролетів над Россю, над Карпатами,
 Впав на синіх цвинтарах агав.
 Встав і марить жолудями й хатами,
 житом і пшеницею в стогах.
 Заакордив тонами і тінями
 по дерев розіп'ятих руках –
 і сади крізь молоко цвітіння
 кидають у нього яблука.
 Кидають йому свою майбутність.

У вірші «Соняшники» прочитується балада Івана Драча:

Ах! Які соняшники крилаті!
 Ледве встигають за ними бджоли,
 щоб зачерпнути й собі багаття
 з їхнього золотого столу.
 Бджоли самі літають,
 щоб зрозуміти,
 як пролітають соняхи
 трасою липня... [51, с. 46].

Народнопоетична астральна символіка, що має солярну семантику притаманна поезії І. Драча. Солярні, сонцепоклонницькі мотиви проймають усю творчість І. Драча – від поеми «Ніж у сонці» та першої збірки «Соняшник» (1962), яку редагував В. Підпалій, до постчорнобильської «Храм сонця».

У «Баладі про соняшник» І. Драч досить незвично описує пригоди й метаморфози, які зазнає соняшник, йому притаманні елементи фантастики: олюднення образів соняшника й сонця, їх «одивлення» за рахунок зумисної прозаїзації, справжнє потрясіння переживає химерний персонаж із зеленими руками й ногами від дивовижного видава – сонця на велосипеді:

В соняшника були руки і ноги,
 Було тіло шорстке і зелене.

Він бігав наввипередки з вітром [18, с. 36].

У баладі поет по-новому вирішує тему таланту, народний характер, пантеїстичне сприймання світу, світла (персоніфікація і „спортсменівський” настрій соняшника та сонця, випадкові побутові обставини зародження творчості в людині). Подібні перевтілення (Красиве засмагле сонце «В золотих переливах кучерів, у червоній сорочці навипуск, Що їхало на велосипеді, обминаючи хмари в небі...») притаманні фольклорним баладам, проте перед нами – не потішна приповідка про дивні дива, а притча про красу і силу поезії:

Поезіє, сонце моє оранжеве!
Щомиті якийсь хлопчисько
Відкриває тебе для себе,
Щоб стати навіки соняшником [18, с. 36].

«Оповідання про Сіль і Сонце» відносить нас до поезій «Встає над нами сонце, як вставало», «Минула ніч і сонце білогриве» Василя Симоненка, у долі якого більше солі було, ані ж сонця:

Діти, ось в газетці вам трішки Солі –
передайте від мого сина Сонцю красному, як зустрінете...
Й не журіться... Ой ні! Журітеся
– поки Сонця свого не стрінете,
поки сіль, холодна й солона,
ваші їстиме душі, сини!» [51, с. 59].

Поезія «Кінь» спонукає боротися зі злом, бути чутливим до чужої біди, берегти щирі почуття, як і в творі «Пролетіли коні» Євгена Гуцала:

Стій, коню! Будь зі мною гречним,
щоб я з тобою гречним був –
я скину сам тобі вуздечку
і відпущу тебе в табун.
І там собі ти пару знайдеш,
розкрутиш землю копитом, –
для ради, звади і відради,

щоб нас не вислідив ніхто [51, с. 54].

У віршах В. Підпалого відбито життя інтелігентної молоді ХХ століття, сповнене невгамовної туги за гармонією в суперечливому світі, таємницю якого він намагався розгадати. У такий спосіб, у віршах-присвятах В. Підпалый прагне висловити свою повагу, вдячність, прихильність до колег, а читачеві допомагає правильно зрозуміти творчі стимули автора, реалії його життя, світогляд, симпатії. А Ф. Неуважний підкреслює: «Підпалый-поет нагадує мені пахуче українське зілля, що, черпаючи енергію від сонця, дарує її пригорщами людям без решти, повністю. Прочитаєш вірш Володимира Підпалого – наче криничної води нап'єшся. Треба тільки уміти знайти дорогу до криниці, відвести убік кущі, траву, а часом і павутиння лінивства в пошуках джерела, щоб переконатися, яка це чиста, мудра, своєрідна і новітня поезія» [40, с. 11].

Згідно з класифікацією адресованої лірики В. Назарця, варто виділяти такі типи адресатів, як одноосібний, узагальнений, умовний [3, с. 43]. Серед поезій «Після дощу» *Тамілі*, «Смерть і любов» *лікарям Лесі та Миколі Глейовим*, «У клініці» *лікарям Л. та М. Глейовим*, «Мати» *І.Щ.*, «Матері», «Моїй матері», «, «Вікно» *сестрам*, «Доньці», «Казочка про сонце...» *доньці*, «Елегія про перше полювання» *синові*, «До матері», «Україні», «До осені», «До Аполлона» можна виокремити й одноосібні, й узагальнені, й умовні типи адресатів.

В. Підпалый чимало поезій присвятив дружині, зокрема «Запитання», «Після дощу», «До коханої», «Либідь», «Ad astra», «Дружині», «Елегія з трьох пісень», «Присвята», якими засвідчив свою безмежну і щирю любов. Поезія «Місячна соната» є взірцем розкритих почуттів подружньої вірності та глибокої поваги:

Моя печале – радосте моя.

Моя утрато – спокою неспокій.

У мене за столом – лиш ти і я...

З якої ночі, до якого дня

під місяцем нам грітися – допоки?

Моя печале – радосте моя... [51, с. 77].

Поезії, присвячені рідним: матері, дружині, синові, доньці, можна назвати ліричними портретами. Ліричний портрет, за визначенням Ю. Коваліва, – це «ліричний жанр, у творах якого змальовані зовнішність конкретної особи або ліричного героя і його внутрішній світ» [33, с. 562]. Під «портретом у ліриці» розуміється метафоричне поетичне зображення зовнішності героя, у якому через деталі або враження від них відтворюється не тільки його образ, але й поетична авторська картина світу.

Щирість і щедрість душі В. Підпалого, відкритість вдачі приваблювали багатьох. У спогадах знайомих митець постає цілісною, неординарною, чесною людиною. «Його злагідну вдачу, внутрішню шляхетність, високий духовний інтелект виказувало довгасте, з опуклим чолом і ледь хвилястим чубом над ним худорляве вольове обличчя, і рухливі вуста, ладні будь-якої миті обдарувати вподобану людину привітною усмішкою. І сама його м'яка, по-полтавськи некваплива, мелодійна мова з ледь помітним гаркавленням, що аж ніяк не сприймалося дефектом, приємно заворожувала, прихилила до нього. А ще він напрочуд легко знайомився: отак підійде, гляне на тебе, тепло всміхнеться, скаже щось привітне, – не обов'язково значне чи мудре, – і ти ніби знав його все життя» [25, с. 7], – згадує М. Кагарлицький.

М. Коцюбинська створила своєрідний портрет сім'ї Підпалих на тлі доби: «Його ставлення до дітей відразу якось полонило мене: в ньому віддзеркалювалися душевні якості, які не часто зустрінеш у нашому жорстокому, недоброму і прагматичному світі. То був сплав ніжності і всерозуміння з вимогливістю й серйозністю, з умінням прищепити дітям із самого малечку головні підставові поняття й уявлення про справжні цінності й моральні принципи, духовні інтереси, патріотичні переконання. Тут панували любов, злагода, взаєморозуміння... Тут духовне переважало над матеріальним. До того ж це була родина українська, де свято шанували рідну мову, пісню, національні традиції, де радісно відгукувалися на кожен спалах української духовності» [30, с. 308].

Адресована лірика В. Підпалого спрямована переважно до конкретного адресата й написана у формі звертання, спогадів, роздумів. У поезії «Візьміть мене, ліси...» поет звертається до умовних адресатів: лісів, степів, річок як до найближчих людей, перед якими сповідується, прочитується «усвідомлення героєм неминучості відходу в небуття. Лише людина, яка достойно пройшла свій життєвий шлях, могла написати такі світлі й мудрі рядки» [33, с. 57]:

Візьміть мене, степи, де пшеницями
 крайнебо вітер лагідно торка,
 де з маминими ніжними руками
 пригладить чуба вітрова рука...
 Візьміть мене, річки. На вашій хвилі
 хай ляжуть думи чесні, як вінки,
 і просто неба, тихі просвітлілі,
 пливуть, мої, продовживши роки..
 Візьміть мене, країв дитячих обрій,
 казок далеких крила голубі,
 бо все, що в серці виплекав я доброго,
 належить вам. А зле – я взяв собі... [51, с. 185].

В. Підпалый, свідомо не прийнявши постулати радянської ідеології, перебуваючи в умовах вимушеної «внутрішньої еміграції», у час духовного і творчого розкріпачення понад усе прагнув віднайти можливості повноцінної реалізації в житті й поезії, залишаючись вірним своїм переконанням. Однак у його віршах відчувається виклик офіційній ідеології, хай негучний, але бунт проти стандартизації, спрощення, примітивізації людини.

У формі спогадів написано «Сонет про свічку і сонет» з присвятою *В. Забаштанському*. Автор згадує про приїзд гостя, частування, розмови про поезію:

Вино вже допили. Сонет скінчили.
 Довкола місто, як дитина, спить.
 А за поріг лаштуються слова,

що їх надбала свічка воскова [51, с. 62].

Ліричних портретів у доробку В. Підпалого достатньо, узяти б лише його твори, присвячені Тарасу Шевченку, письменнику-мудрецю Григорію Сковороді, це й поезії, й цикли.

Для письменників «тихої лірики», власна творчість була своєрідною компенсацією, джерелом, звідки черпали сили, енергію й насагу для життя. Їхня поезія – позиція тихого бунту, негамірливого опору режиму. В умовах панування нормативів соціалістичного реалізму, намагаючись знайти шляхи художньої та життєвої правди, автори «тихої поезії» були змушені діяти замасковано, натяками, через засоби інакомовлення, іронії, алегорії висловлювати свій протест тоталітарній системі. Із цього приводу Л. Тарнашинська зауважує: «Такі „тихі книжники” – в силу свого особистого вибору – зважилися на прорив за межі розуміння функції літератури недержавної нації, зокрема письменницької праці як просвітницького служіння упослідженому народові, відстоюючи своєю творчістю право митця залишатися самим собою, творити так, як підказує художня інтуїція, освоювати нові естетичні площини» [72, с. 232].

Отже, зі збірки «Золоті джмелі» В. Підпалого ми виокремили понад тридцять поезій-присвят, адресатами яких є діячі української культури, письменники-класики, письменники-друзі, члени родини, знайомі. Адресована лірика В. Підпалого спрямована переважно до конкретного адресата й написана у формі звертання, спогадів, роздумів, має соціологічну, історичну, й автобіографічну основу. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розширенні кола аналізованого матеріалу письменника як художнього документа й інтерпретаційного коду.

2.3. Народнопоетичні мотиви лірики В. Підпалого

Поезія В. Підпалого репрезентує потяг до естетичного осягнення здобутків людства, їх синтезу з прадавніми фольклорними джерелами, з

літературними, культурними, мистецькими надбаннями українського народу. В. Підпалый як представник «тихої лірики» зосереджував увагу в поезії на душевному стані людини, сутності її земного буття та внутрішній самозаглибленості, «духовній і моральній орієнтації, на переживаннях і пошуках власних витоків, коріння, втрачених національних первнів» тощо [34, с. 484–485].

Українська «тиха лірика» синтезувала духовні народні традиції з традиціями класичної літератури. Умовно названі «тихими ліриками» поети прийшли в літературу зі своїм естетичним відчуттям й філософськими поглядами. Їхні поетичні шукання зближує єдність життєвого світовідчуття, тематичні обрії. Образ України у творчості митців зазнає помітної еволюції: його естетичну основу створює гармонія людини й природи, що постає своєрідним «містком» між минулим народом й сьогоденням та майбутнім. Літературознавець Г. Райбедюк наголошує: «...спільним для них було ненастанне прагнення прислужитися своєму народові, розкріпачити людський дух, відкрити нові сторінки в історії національної культури» [60, с. 25].

Серед визначальних рис «тихої лірики» М. Домчук виділяє:

- діалог зі світом, який остаточно утвердився в середині 60-х рр. і був зорієнтований на українську версифікаційну традицію (традиційну форму українського вірша, розвинену М. Рильським, А. Малишком, Л. Первомайським);

- «визначальною стильовою домінантою поетичних текстів представників „тихої лірики” є ствердження одухотвореного, а не технологічного ставлення до рідної землі й природи, яка живе за законами, не завжди доступними людині» [17, с. 18];

- «тиха лірика» синтезувала основні напрямки української поетичної культури: народнопоетичну творчість, «селянську» гілку української класичної поезії, у якій відтворено особливе світовідчуття людини – безпосереднього учасника діалогу із землею [17, с. 18].

Спираючись на давні фольклорні традиції, В. Підпалый шукає нові шляхи естетичного освоєння дійсності, розвиває категорії трагічного і героїчного, відштовхуючись від народних жанрів. Лірика «Золотих джмелів» В. Підпалого досить різножанрова, окрім класичної поезії, це й народнопоетичні жанри: елегія (цикл «Пісня над піснями»); балада («Балада про червоні кісники», «Лірична балада», «Сині троянди», «Сумне», «Весела балада»); дума («Дума про українську пісню», «Сковородинівські думи»); казка («Казочка про сонце», «Зимова казка», «Синя птиця», «Про казку», «Казочка-загадка, почута Григорієм Сковородою від коваля, та її наслідок», «Казка»).

Поезія В. Підпалого пройнята щирою любов'ю до Батьківщини, україноцентричністю, священним почуттям генетичного зв'язку з рідною землею, філософським осмисленням життя. Це медитаційні роздуми про єдність людини, світу й народу, позначені гармонійністю глибини особистісного буття і співмірністю людини з мікро- й макрокосмосом, означеною ціннісною орієнтацією незнищених вартостей і сенсу життя. У творах письменника проглядається щемкий неспокій за долю рідного краю, народу, поет живе його тривогами, сподіваннями кращої долі. «Поезія В. Підпалого постає мовби цілковито аполітичною, позбавленою ідеологічних нашарувань доби, однак між її рядками прочитується глибокий авторський протест згортанню демократичних процесів та нищенню національних ідеалів» [62, с. 95], – справедливо наголошує О. Рарицький.

Багато ліричних образів В. Підпалого «побудовано на фольклорних традиціях і символах» [75, с. 65]. Наприклад, у поемі «Калиновий реквієм» згадуються і народні свята: «Згубила дівка хустку, як пелюстку, / а парубок підняв...»; «Минулися мої клечані свята. / ... Долівка в зіллі запашнім спочила, / за стіл сім'я сідає... [51, с. 213], і народні звичаї: «під стріху на калину вилий воду»; «А цей рушник, / вишиваний ночами, / на покуті за довгі-многі літа / злиняв геть-чисто... / Заполоч червона / і чорна, / немов коса жіноча посивіла...» [51, с. 213], і введення у текст поезії слів народної балади, які

повторюються тричі: «Козака несуть / і коня ведуть» [51, с. 213], і сакралізація образу: образ матері переростає в образ України.

Нерідко образ України у В. Підпалого переплітається з невмирущим образом матері (поезії «Вечірне», «Матері», «Пам'яті матері», «Мамо, було покличеш», «Моїй матері», «Вірш про окрайку у двох одмінах», «Сонет блудного сина»). У зв'язку з цим М. Бондаренко справедливо зауважує: «Для українців образ Матері триєдиний: любов до рідної неньки, яка переростає у глибоку пошану до Матері Божої, яка завжди була покровителькою українців, та негасиму палку любов, що втілювалася у вічній боротьбі, до Матері-України, яка потребує захисту» [4]. Підтвердженням слугують рядки В. Підпалого: «Україна – то доконче мати» [51, с. 137].

Мотив короткочасності життя, авторське бачення української народної традиції, сентиментальність та емоційність нації також передано в поезії «Зозуля»:

Зозуле, зозуле, / чи довго я житиму,
чи довго я житиму, / зозуле?
Ку-ку. Ку-ку / (один, два).
Ку-ку. Ку-ку / (вже й десять).
Ку-ку. Ку-ку / (дев'яносто)...
Розказувала мати: / як прийшла до неї старість, –
одна, мов палець. / Гаєм літає,
діток гукає, / світ проклинає,
батьків споминає, / що не вчили
рід шанувати... [51, с. 97].

О. Шарагіна зазначає, що для представників «тихої лірики» вагоме значення мав етнографічний код, який фокусується на зображенні обрядів, звичаїв і традицій, акцентуючи увагу на національній етноментальній складовій українського народу. Звернення до етнографічної символіки було викликане прагненням відтворити основи народного світосприйняття та світорозуміння, поєднати їх із сучасними проблемами. Адже коли літературі

відмовляли в естетизмі, фольклор слугував своєрідним художнім продовжувачем традицій у часі. У ліриці й ліро-епосі 1970-х рр. художня асиміляція митцями фольклору демонструвала своєрідний культурний спротив догмам соцреалізму, на противагу яким посилювалася увага до етнічних коренів буття онтології (*«аполітична відстороненість»*) [79].

У поезії «Зозуля» також розкривається мотив повернення до рідної домівки, життєві блукання та пошуки істини людини, яка завжди пам'ятатиме рідний дім: *«Вгамуйся нарешті! / Адже ти мене не шукала, / адже мене не шукала – ти. / Я сам / повернувся додому...* [51, с. 97]. В. Підпалій, наголошуючи на важливості повернення у рідну сторону, афористично констатував: *«Бо нам, / що людьми народилися, / мало родину мати, / бо кожному з нас доконче / ще й батьківщина потрібна...»* [51, с. 85] («Нам»), спонукав читача до роздуму про місце оселі у його житті. Ліричний герой ностальгує за рідною стороною, ретроспективно чекаючи повернення *«туди, де між долин – моя долина, / де череда і сам я, чередник, / між вух телят мрійливих гладжу / і на трилизі ворожу: / пора / чи не пора додому вже займати...»* [51, с. 109] («Вишневий цвіт»). Навіть інтер'єр сільської хати не відпускає чоловіка, прив'язує до себе, нагадує його походження, що є ментальним компонентом національного світогляду: *«Коли зосталось небагато: / устати й вийти, так і є – / не відпуска поріг твій, хато, / не відпуска вікно твоє...»* [51, с. 222] («Моринська елегія»). Наголос на сакральності отчого дому постає маркером української самобутності, що сприяє становленню національної свідомості народу.

Твори поетів «тихої лірики» перебувають у нерозривному зв'язку з фольклорною поетикою, у них відчутний народний дух та національний колорит. Фольклор для митців – спосіб мислення, код душі, еволюція генетичної свідомості. М. Кагарлицький підкреслював тісний зв'язок поезії В. Підпалого з українським фольклором, особливо з піснею: «Нас із Володею єднала народна пісня. Пригадую, йдемо отак солом'янськими садками, а він мені: «Ану, заспівай, Коль, тихесенько «Та забілили сніги, забілили білі». Коли

я розпочав улюблену Шевченком пісню, він аж зацікавився, зупинився коло мене й слухав. А коли пісня скінчилася, тяжко зітхнув. Любив Володя, коли я йому упівголоса наспівував козацьких «Та не жур мене, моя мати», «Ой гук, мати, гук», «Козаченьку, куди йдеш?», «Козака несуть і коня ведуть!», «Добрий вечір тобі, зелена діброва», «Ой Морозе, Морозенку...». У дуеті вдавалася нам пісня «Йшли корови із діброви». «Ось де наш найкоштовніший скарб – пісня! Вона – як диво вселюдське», – висловлювався письменник» [25, с. 7].

Часто поезії В. Підпалого композиційно побудовані за зразком народної пісні, за принципом природно-подійної послідовності, відчутний перегук з народнопоетичною ритмомелодикою пісень, стилізацією уснопоетичних жанрів, наприклад, поезії «Переспів», «Запросини»:

У холодному небі
золотий човен
із хмари на хмару,
на хмару із хмари –
і на місці...
Там, де три гори зійшлися,
там, де три ріки злилися
там, де три шляхи зав'язалися,
стоїть хатка.
А в тій хатці
за трьома замками,
за трьома дверима,
у якомусь із трьох кутків –
золоті весла...
... У холодному небі
золотий човен
із хмари на хмару,
на хмару із хмари –
і на місці! [51, с. 106].

Вірш «Запросини» починається пейзажем прохолодної ночі (холодне небо, хмари), сповненої енергетикою тепла, бо місяць – «золотий човен». Саме цей золотий колір створює відчуття тепла й захищеності. У В. Підпалого місяць фантастичний, загадковий, таємничий:

Я розкажу тобі таке,
чого не знає інший,
бо таємницею володіємо я та ніч [51, с. 106].

Елементи триєдності дії, часу, місця, інтонація загадковості створюють відчуття магічності, казковості, вірш сприймається як казка. Автор не відразу відкриває свою таємницю: чого шукає ліричний герой, ведучи нас за собою. Нарешті він дає читачеві розгадку: «золоті весла». Саме вони потрібні «золотому човну»: «Нас тепер двоє знає про весла» [51, с. 106]. Орієнтир знайдений, уже не страшна «ніч осіння довга». «Ходімо! Ходімо!» – запрошує автор. Цим оптимістичним акордом, що кладе край усяким сумнівам, і закінчується вірш: «Навіть якщо не дійдемо, – Ходімо!» [51, с. 106].

Вишуканою мальовничістю й музичністю відзначаються вірші В. Підпалого про рідну природу, які він дуже любив. О. Рарицький акцентує: поезії В. Підпалого «засвідчують настійливе бажання автора осмислити навколишній світ, витворити свою модель мікrokосму, суголосну внутрішньому буттєві. Чільне місце у творчих авторських пошуках належить природі, яку поет оречевлює, з якою ототожнює себе», таким чином «поезія В. Підпалого постає мовби цілковито аполітичною, позбавленою нашарувань доби» [63, с. 195].

Неповторне українське довкілля було співзвучне думкам і настроям ліричного героя поезій В. Підпалого. Природа для нього була джерелом, із якого він черпав любов до рідного краю, до свого народу. І важливу роль у творенні поетичних образів у віршах відігравала метафора: «І плаче ліс пастушою сопілкою» (поезія «Ліс»); «Росинок перших голуба трава хова в долоньках несміливі зблиски» (вірш «На заході, де небо і земля...»); «Без натяку зажури й заклопоти зимі клейноди осінь віддала» (вірш «Заметіль»);

«За журавлиними ключами посиротіла долина. Відходить листопад...» («Передзим'я») тощо.

У народнопоетичному стилі гіперболізує В. Підпалий героїзм запорожця Богуна у поезії «Зіниці Богуна», у такий спосіб звертався до козацької тематики, передавав «бунтарські заклики до опору» [79] через сміливість і відвагу козацького полководця, який із гідністю й честю впав від кулі ворога: «А коли / перестало битися серце – / посміхнулися / зіниці Богунові. / Він, / труснувши буйним оселедцем, / глянув у калюжу / власної крові. / В ній / гойдалося сонце, / наче корона з голови, / котру шаблею він / не дістане. / І від того / в очах йому стало / чорно. / Чорно / в синіх очах Богуна Івана» [51, с. 44]. Образ шаблі, знаряддя звитяжця в боях і «захисниці» прав козацтва, у фольклорній поетиці символізує силу та непереможність народу. Колористика створює химерний антураж, який супроводжує перехід смертного витязя в інший буттєвий вимір, підкреслюючи трагізм виборення волі найвищою ціною життя козаків [79].

У «Скіфських сонетах» генотип українця ототожнюється із давніми степовиками:

Їй-бо, від скіфа є щось у мені:
лякливе трохи, степове і хиже.
Як засміюся – грім стрясає тишу,
заплачу – ходять у раю сумні.
Ділю, як він, життя на ночі й дні;
клянуся сонцем – так до правди ближче;
люблю, як вітер у три пальці свище,
з ним навперейми грати на коні...» [51, с. 63].

У прикінцевих рядках метафоричне олюднення вітру, анімізм сонця, нескореність і відчайдушне бажання свободи вільних племен, успадковане нашими предками, гіперболізується сильною вдачею ліричного героя, подається степовий краєвид, який передає мотив свободи.

Про авторську манеру письма В. Підпалого Ф. Неуважний зазначає: «Музичність і пластичність, вірніше багатобарвистість його світосприймання збагачувалися думкою, інтелектом, філософським роздумом над життям, котре, мабуть, не було для поета легке й завжди приязне, але це було Життя, і він не міг сприймати його інакше, як з апобацією і радістю» [40, с. 13].

В. Підпалый вдається до літературної асиміляції народної казки, у якій закладено національний світогляд, морально-естетичні засади, глибинні сенси і моральні табу. Про казку як народнопоетичний жанр йдеться у таких творах В. Підпалого, як «Казочка про сонце», «Зимова казка», «Синя птиця», «Про казку», «Казочка-загадка, почута Григорієм Сковородою від коваля, та її наслідок», «Казка». У поезії «Казочка-загадка, почута Григорієм Сковородою від коваля, та її наслідок» автор стилізував виклад за каноном жанру, використовуючи фольклорні формули та кліше, притаманні народній і літературній казці: *«Були собі дід та баба, / жили собі, поживали, / пива-меди споживали, / бо доброго слугу мали. / А у нього не було матері, / а у нього не було батька, / а у нього не було друга, / а у нього не було брата, / а у нього не було жони, / а у нього не було діток... <...> Звідки ж він узявсь на світі білім?..»* [51, с. 205]. Бідність наймита підкреслюється анафоричними нагромадженнями, з метою увиразнення його нещастя під панським гнітом. Його самотність, зумовлена суспільними чинниками, посилюється анафорами та градацією, властивими кумулятивній казці й передає мотив осуду партійної верхівки. На думку О. Шарагіної, у цій казці спостерігаємо підтекстове метафоричне ототожнення в душі «творчого маргіналізму» багатих старих із керівною верхівкою країни, а бідняка – із її робітництвом [79],

А. Третяченко зазначила, що наслідування формозмістових традицій української народної творчості, «насичення ліричного спадку митців «тихої лірики» народнопоетичними образами-символами свідчить про їхню глибоку вкоріненість в український ґрунт, адже «тиха поезія» була спробою шістдесятників віднайти власне національне коріння, їхнім зверненням до

етноментальних і народноісторичних джерел, де відбувалося зародження традицій, цінностей, народної моралі, духовності» [75, с. 23].

Для творчості В. Підпалого характерне традиційне для українського фольклору моделювання світобудови через опорні образи природи – *степу, дерева, волошок, солов'я, криниці*, що виражають своєрідний естетичний код. Ці образи унаочнюють зв'язок поета з національною філософсько-поетичною традицією і конденсують найважливіші ціннісні орієнтації.

П. Мовчан відзначає лаконізм у творчості В. Підпалого й словесну ощадливість, «умілий відбір з засіку Ярило правдивого і Ярило можливого слова, яке імponується так, що дає нам необхідні асоціації і уявлення» [37, с. 202]. Ось чому в його поезії так багато афоризмів, найвдаліші з них наведемо: «Якщо життям прийдеши́м серце б'ється – воно й болить з великої любові!» («Про серце»); «На батьківщину їхати – не в гості...» («На батьківщину їхати»); «Треба в житті любити гаряче й багато» («Бачиш між трав зелених...»); «О Прометею! Даючи вогонь, ти перший людям заповів братання!» («Біля вогню»); «Не затьмарить чисту криницю ні негода, ні каламуть» («Осінній сон»); «Клянуся сонцем – так до правди ближче...» («Скіфські сонети»); «Так боюсь, що між кучих речень крихітку любові загублю...» («Вічна тема») та багато інших, сповнених лірично-філософського змісту.

Отже, у ліриці В. Підпалого народнопоетичні мотиви багаті на фольклоризми: на рівні сюжетного запозичення, введення в текст окремих фольклорних мотивів чи образів, символічного переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів, у ній відчувається фольклорний колорит, який змушує шукати в головному смислі неоднозначності, часто назва твору несе певне значення і вказує на зв'язок із народною мудрістю.

ВИСНОВКИ

Українська «тиха лірика» синтезувала духовні народні традиції з традиціями класичної літератури. Умовно названі «тихими ліриками» поети прийшли в літературу зі своїм естетичним відчуттям й філософськими поглядами. Досліджуючи ідейно-художню рецепцію мотивів ліричних та ліро-епічних творів збірки «Золоті джмелі» Володимира Підпалого, ми опрацювали критичну літературу про місце поетичної творчості митця в сучасному літературному процесі. Науковці Т. Грибіниченко, М. Домчук, М. Ільницький, Ф. Кислий, М. Коцюбинська, Ф. Неуважний, О. Рарицький, Я. Розумний, А. Третяченко, В. Цимбалюк, О. Шарагіна та інші акцентують, що життєвий і творчий шлях митця – невід’ємний від контексту літературно-мистецького явища другої половини ХХ століття – «тихої лірики». Естетичні засади представників «тихої лірики» полягали в суб’єктивізації незалежності літератора від політичної догматики та насаджених «згори» ідеологічних критеріїв творення поетичного тексту, а саме: в ідеологічному ключі – це *«аполітична відстороненість»*, *«творчий маргіналізм»*, *«ідеологічне мовчання»*; у морально-естетичному – *«натурфілософічність»* та *«художня „тихість“*; в особистісно-емоційному – *«екзистенційне одинакування»*

Опрацювавши зміст поняття «мотив», яке є одним із дискусійних питань сучасного літературознавства, враховуючи досягнення сучасного літературознавства (дослідження О. Бойченка, М. Дерій, М. Заборної, Ю. Коваліва, Т. Кушнірової, А. Ткаченка), визначили, що мотив у літературі як формально-змістовна одиниця є складником фабули і рушієм сюжету, засобом розкриття характеру і вираженням ідейного задуму митця.

За твердженням А. Ткаченка, термін «мотив» доцільніше використовувати до лірики, бо в ліриці з її образними і філософсько-психологічними константами ліричне «Я» найбільш чітко виражене і визначене, вивчення мотиву в поезії виявляє своєрідність художньої

свідомості автора і його поетичної системи. У ліричному творі мотив – це повторюваний комплекс почуттів та ідей.

Поетична творчість В. Підпалого зросла на концептуальній основі, тому координується характерними для «тихої лірики» світоглядно-стильовими детермінантами, ідейними акцентами та рисами художності. Це, зокрема, щира любов до України, україноцентричність, священне почуття генетичного зв'язку з рідною землею, пов'язані з цим ціннісні образи матері, Батьківщини; філософське осмислення життя, туга за гармонією в суперечливому світі; закоріненість у рідний ґрунт, що символізує образ села; замилювання неповторною природою України; моральна й історична атрибутика; духовно-оборонна позиція в умовах тоталітарної системи.

«Тиха лірика» В. Підпалого вирізняється різноманіттям мотивів: від поетової сучасності, ближчої історії у глибину століть, минуле проєктується в майбутнє, при цьому виявляється неперехідність людино- й націєтворчих цінностей буття, за якими завжди жила й житиме Україна, всупереч гніту зовнішніх і внутрішніх ворогів. Проблеми, які постають на шляху народу, митець зводить до кількох найосновніших: 1) зберегти від розорення рідну природу; 2) у коловороті соціально-історичних катаклізмів і тоталітарних нищень максимально зберегти людяність; 3) не допустити тліну й занепаду душі; 4) зберегти історичну свідомість і духовну неперервність поколінь, передати нащадкам надбання й заповіти пращурів. Подолавши ці виклики, як вважає письменник, українська нація знову стане на прогресивний, державотворчий шлях своєї історії.

Розглянувши індивідуально-авторську манеру письма В. Підпалого: словесну ощадливість, афористичність, музичність й пластичність художніх образів, широту тематичного й жанрового діапазону, інтелектуальність, філософічність, духовну напругу в пошуку художньої та життєвої правди, ми виокремили такі мотиви поетичної естетики: мотив сковородинського ідеалу, літературно-мистецькі та народнопоетичні мотиви лірики В. Підпалого.

Від мрійливого ліризму, який спостерігається в першій ліричній збірці, поет поступово переходить до філософізму, що характеризується зверненням автора до образу Г. Сковороди – мандрівного мислителя, просвітителя-гуманіста, письменника й педагога. Відтак постать В. Підпалого в українському письменстві асоціюється зі сквородинівськими думами. У поезіях філософського характеру простежується спрямування на віднайдення душевної рівноваги, внутрішньої самототожності, життєствердного оптимізму, беззастережного стоїцизму. Поезії В. Підпалого набувають рис філософічності, інтелектуальної напруги, вдумливого раціоналізму. Образ Г. Сковороди проходить через усю творчість літератора («Сковородинські думи»). У творах, присвячених українському мислителю, увиразнено філософізм В. Підпалого, насичення його творчості людиновимірністю, кордоцентричністю, самопізнанням та іншими постулатами вчення Г. Сковороди. Вони дають ключ до осмислення поетичного набутку автора завдяки змістовим паралелям і підтексту.

У поезіях, пройнятих мотивами національного буття поет осмислює різновекторні полюси буття, українську ментальну сутність. Автор окреслює українську реальність на складних життєвих перехрестях доби, моделює концепти вибору, обширу діянь, волі, зіставляє власне життя із світобаченням мандрівного філософа, намагаючись у діяннях і помислах дорівнятись до нього. Заповіти Г. Сковороди В. Підпаллий проектує в новітній час, нагадуючи про зв'язок людини з рідною землею, могутність і невмирущість людського духа, історичну пам'ять, таким чином підживлюючи себе та український народ вірою, надією, снагою до непоступливого творення власної концепції національного буття.

У ліриці В. Підпалого переосмислено унікальну постать Г. Сковороди, створено своєрідний поетичний портрет мислителя завдяки глибоко особистому переживанню автора. Аналіз поезій циклу «Сковородинські думи» показав, що В. Підпалому з його трагічною долею були дуже близькі філософські роздуми Г. Сковороди про життя і смерть, правду і кривду, високе

й низьке, про вибір долі та слова. На філософську проблематику творчості митця суттєво вплинула систему поглядів мислителя, що виявляється у використанні в ліриці домінуючих мотивів пошуку людиною щастя, прагнення до самопізнання та самовдосконалення, боротьби тілесного й духовного начал, долання пристрастей, шукання Бога.

Художньо-філософське осягнення буття Г. Сковороди в поезіях В. Підпалого виявляється в роздумах над проблемою часу в особистих і загальнолюдських масштабах («Зачин»); швидкоплинністю життя та причинами смерті («Три менти»); проблема вибору поета, якому влада пропонує компроміс із власною совістю («Відповідь»); відображенні атмосфери непевності подій проминулої хрущовської відлиги («Ранок»); мотиві втрати роду («Казка-загадка, почута Григорієм Сковородою від коваля, та її наслідок»), символічно втіленим в образі людини-покотиполя; з останнім пов'язана тема національного безпам'ятства («Григорій Сковорода та Давид Гурамішвілі»); духовний занепад і трагічна доля України, понівеченої сусідом-загарбником («Дівчина»); викриття явища національної апатії, втрати історичної пам'яті («Історія»), брехливості, підступності й туманності біблійного вчення лжепророків («Біблія»). В. Підпалому було близьке сквородинське шукання істини в духовному спілкуванні з природою, що показано в поезіях «Втеча» і «Драматичному етюді, в якому діють степ, небо, птах та Григорій Сковорода». Є у циклі й перелицьовані з творчості Г. Сковороди поезії, зокрема, «Латинь», у якій ліричним героєм є сам філософ; він розмірковує над суєтністю матеріальних статків, владолюбства і світської вченості.

Найвищий рівень авторського заглиблення й осягнення світогляду й буття мандрівного філософа спостерігаємо в драматичних поемах «Змагання Григорія Сковороди» й «Повернення в Кавраї». В. Підпалий органічно поєднав лірику, драму та епос, завдяки чому створив нові жанрові моделі творів із потужним ідейно-естетичним потенціалом.

Досліджуючи літературно-мистецькі мотиви у збірці «Золоті джмелі» В. Підпалого, ми виокремили понад тридцять поезій-присвят, адресатами яких є діячі української культури, письменники-класики, письменники-друзі, члени родини, знайомі. Роздуми В. Підпалого про мистецтво втілені в оригінальні присвяти знаменитим українським письменникам Лесі Українці («На вінок Лесі Українці»), Юрієві Яновському («Пам'яті Ю. Яновського»), Олександрові Довженкові («Довженко»), Борисові Антоненку-Давидовичу («Як ти ночами приходиш до мене, мамо!...»), а також композиторам – Миколі Лисенку («Пам'яті М. В. Лисенка») та чеху Бедржиху Сметані («Ніч Б. Сметани»).

У багатьох поезіях після заголовка вказані адресати, інколи навіть з місткою довідкою-характеристикою: «Початок сільського дня» *В. Плачинді*, «Соняшники» *Ів. Драчеві*, «Оповідання про Сіль і Сонце» *пам'яті Василя Симоненка*, «Кінь» *Євгенові Гуцалу*, «Верба» (мінор) *Ліні Костенко*, «Одна ніч подорожі з Генріхом Гейне по Західній Німеччині» (поема-іронія) *Іванові Дзюбі*, «Відлига» *Петру Засенкові*, «Монолог князя Ігоря» *В. Яриничу*, «Рубіж» *Борисові Олійнику*, «Малоросійська елегія» *С. Т. [Станіславу Тельнюкові]*, «Донецький вірш» *Л. Талалаєві*; «Художник» *Пам'яті автора казки «Хо»*, у яких адресати переважно митці-шістдесятники та представники «тихої лірики», з якими у нього були дружні стосунки і яким він редагував збірки.

Громадянська та національно-патріотична проблематика, поєднавшись із філософськими роздумами, зумовила рух національних мотивів лірики В. Підпалого, що реалізуються в образах Україна та матері. Образ батьківщини містить національно-романтичну ідею поетичного селянського світу, в якому зберігаються ментальні коди нації, та сприяє відродженню репресованого владою національного почуття. Вірші «Вічна тема», «Україна», «Тиха елегія» засвідчили амплітуду любові поета від мовчання до крику, від щемливо-делікатного патріотичного почуття до тривоги за майбутнє України, тривоги, що переходить у крик – здатність до чесних та сміливих вчинків, які утверджували національне життя на теренах імперії.

Пейзажна лірика В. Підпалого реалізує ідею відродження естетичної категорії прекрасного та демонструє продовження поетом неокласичних традицій М. Рильського. У В. Підпалого, як і в М. Рильського, пейзаж має виразне національне забарвлення. Розгорнуті метафори, порівняння відображають картини одухотвореного життя природи, що відбиває розмірений ритм національного буття.

Народнопоетичні мотиви лірики В. Підпалого репрезентовано на рівні народнопоетичних жанрів: елегія (цикл «Пісня над піснями»); балада («Балада про червоні кісники», «Лірична балада», «Сині троянди», «Сумне», «Весела балада»); дума («Дума про українську пісню», «Сковородинівські думи»); казка («Казочка про сонце», «Зимова казка», «Синя птиця», «Про казку», «Казочка-загадка, почута Григорієм Сковородою від коваля, та її наслідок», «Казка»), так і на рівні інтерпретації народних образів-символів, естетичного освоєння дійсності.

У ліриці В. Підпалого народнопоетичні мотиви багаті на фольклоризми: на рівні сюжетного запозичення, введення в текст окремих фольклорних мотивів чи образів, символічного переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів («Зозуля», «Калиновий реквієм», «Запрсини», «Зіниці Богуна»), у ній відчувається фольклорний колорит, який змушує шукати в головному смислі неоднозначності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акішина М. Мотив як провідне поняття у дослідженні англomовного поетичного дискурсу ХХІ століття. *Вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 24, сер. : Лінгвістика. С. 88–91.
2. Білоус Д. «Нам, що людьми народилися...»: До 60-річчя від дня народження В. Підпалого. *Урядовий кур'єр*. 1996. № 135. 14 травня. С. 24–30.
3. Бовсунівська Т. Сюжет як когнітивна детермінанта нестійкості в новелі доби порубіжжя ХІХ-ХХ ст. *Слово і Час*. 2009. № 9. С. 3–13.
4. Бондаренко М. Образ матері в українській культурі. URL : <http://www.marynakb.livejournal.com/7651.html>.
5. Буслаєва К. Вплив пратекстових елементів на структуру і зміст журналістських творів. URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1934>
6. Галич О.А. та інші. Теорія літератури: Підручник. Київ: , 2001.
7. Гнатюк І. Живий у нашій пам'яті: До 50-річчя Володимира Підпалого *Жовтень*. 1986. № 5. С. 120–123.
8. Грибіниченко Т. «Сковородинські думи» Володимира Підпалого. *Дивослово*. 2004. № 5. С. 24–26.
9. Грибіниченко Т. «Сковородинські думи» Володимира Підпалого. *Українське слово*. 2003. Ч. 5. 30 січня. – 5 лютого. С. 3.
10. Гуцало Є. Високість помислів. *Пішов у дорогу за ластівками: Спогади про Володимира Підпалого* / упоряд. Ніла Підпала, Олег Рарицький; передм. Олега Рарицького; прим. Ніли Підпалої. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. С. 94 –99.
11. Гуцало Є. «Сині троянди» поета. *Літературна Україна*. 1980. 17 червня. С. 4.
12. Дзюба І. З криниці літ: У 3 т. / І. М. Дзюба. Київ : Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. Т. 1. 526 с.

13. Дерій М. А. Категорія «мотив» у англomовному науковому дискурсі. *Молодий вчений*. 2019. № 5.1 (69.1). С. 83–86.
14. Діденко В. Мережки сонця. Київ : Молодь, 1976. 99 с.
15. Домчук М. «Амплітуда поета – від землі аж до неба...»: Володимир Підпалый у контексті шкільної програми. *Дивослово*. 2004. № 5. С. 18–23.
16. Домчук М. «Сковородинські думи» В. Підпалого: спроба декодування енігматичного світу філософа. *Філологічні науки: Зб. наук. праць*. Суми: Сум ДПУ ім. А. Макаренка, 2006. С. 150–154.
17. Домчук М. Творча постать Володимира Підпалого в контексті «тихої поезії» шістдесятництва. *Українська мова та література*. 2001. № 37. С. 10.
18. Драч І.Ф. Вибрані твори: В 2т. Т.1. Київ: Дніпро, 1986. 351с.
19. Жулинський М. Поет у сонячному пеклі творчості. *Освіта*. 1996. 23 жовтня.
20. Житник В. Чистота опалого цвіту. *Жива вода*. 1998. № 12. С. 12–15.
21. Заборна М. *Мотив vs мотив* як інтердисциплінарний феномен та філологічна проблема. *Studia methodologica*. 2020. № 50. С. 34–47.
22. Заборна, М. С. Лінгвопрагматичні параметри мотивної структури тексту Олеся Гончара «Твоя зоря». *Наукові записки ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство*. Тернопіль. 2018. Вип. 49. 37–52.
23. Іванисенко В. Виховання душі. *Українська мова та література в школі*. 1983. № 12. С. 3–10.
24. Ільницький М. Символи Сковороди і реалії часу. *Дзвін*. 2003. № 9. С. 145–147.
25. Кагарлицький М. Скрипкою душа бриніла. *Літературна Україна*. 1996. 16 травня. С. 7.
26. Кащук Н. Сині троянди Володимира Підпалого. *Літературна Україна*. 1986. 15 трав. С. 3.
27. Кислий Ф. І ніжність, і мужність (Шкіц до портрета Володимира Підпалого). *Українська мова і література в школі*. 1983. № 11. С. 19–23.

28. Костенко Л. Виступ на вечорі пам'яті Володимира Підпалого 02. 12. 1993 р. у Державному музеї літератури України. *Пішов у дорогу – за ластівками: Спогади про Володимира Підпалого* / упоряд. Ніла Підпала, Олег Рарицький; передм. Олега Рарицького; прим. Ніли Підпалої. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. 496 с. С. 208–215.
29. Костенко Л. В. Вибране. Київ: Дніпро, 1989. 559 с.
30. Коцюбинська М. «Бо ти на землі – людина»: Володимир Підпалый *Коцюбинська М. Мої обрії*: В 2 т. Київ : Дух і літера, 2004. Т. 2. С. 308–310.
31. Кушнірова Т.В. Мотив як літературознавча категорія: ознаки і типологія Збірник наукових праць. *Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Випуск 1 (34)*. Полтава, 2004. С.3–11.
32. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с.
33. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. Київ : Академія, 2007. Т. 1: А (аба) – Л (лямент). – 608 с.
34. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. Київ : Академія, 2007. Т. 2: М (Маадай-Кара). Я (я-форма). – 624 с.
35. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
36. Мазоха Г. Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття: жанрово-стильові модифікації. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.
37. Мовчан П. Врівноваження думки і слова. *Вітчизна*. 1971. № 1. С. 202–204.
38. Мороз Л. Тривожні думи Володимира Підпалого. *Київ*. 2003. № 6. С. 166–168.
39. Назарець В. М. Жанрові модифікації української адресованої лірики: монографія. Рівне: Вид. О. Зень, 2014. 384 с.
40. Неуважний Ф. Пішов у дорогу ла ластівками. *Наша культура. Літературний та науковий журнал*. Щомісячний додаток до «Нашого слова» (Варшава). Січень. 1974. № 1. С. 9–13.

41. Олійник Б. Синя птиця Володимира Підпалого. Пішов у дорогу – за ластівками: Спогади про Володимира Підпалого / упоряд. Ніла Підпала, Олег Рарицький; передм. Олега Рарицького; прим. Ніли Підпалої. – Кам’янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. С. 279–280.
42. Палій К. В., Астахова С. А., Лупай О. Ю. Методологія дослідження мотивів у ліричному творі кінця XIX – початку XX століть. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021 № 48 том 4. С. 100–103.
43. Пащенко М. Варіативно-інтеграційний підхід у дослідженні мотиву в новелі. *Історико-літературний журнал*. 2008. № 15. С. 215–225.
44. Перебийніс П. Навіки зупинена мить. *Рідна школа*. 1995. № 7–8. С. 12–13.
45. Передерій К.С., Біляцька В.П. «Маркованість» адресної настанови в поезії Володимира Підпалого». *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2023. №7. С. 14–20.
46. Підпалій В. Автобіографія. *Українське слово: Хрестоматія укр. л-ри та літ. критики XX ст.: У 4 кн.* Київ : Рось, 1995. Кн. 4. С. 539–541.
47. Підпалій В. Береги землі: Із спадщини поета (Вірші, поеми, переклади, проза). Київ :Радянський письменник, 1986. 199 с.
48. Підпалій В. В дорогу – за ластівками: Книжка лірики. Київ : Радянський письменник, 1968. 115 с.
49. Підпалій В. Вишневий світ: Книжка лірики. Київ : Радянський письменник, 1970. 105 с.
50. Підпалій В. Зелена гілка: Поезії. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1963. 67 с.
51. Підпалій В. О. Золоті джмелі: вибрані твори / упорядкування та примітки Н. А. Підпалої; худож. оформ. К. І. Сулими. Київ : Твім інтер, 2011. 560 с.
52. Підпалій В. Повесіння: Поезії. Київ : Радянський письменник, 1964. 90 с.
53. Підпалій В. Поезії. Київ : Дніпро, 1982. 203 с.
54. Підпалій В. Сині троянди: Поезії. Київ : Радянський письменник, 1979. 158 с.

55. Підпалій В. Сковородинські думи: Поезії: Для ст. шк. віку. /упоряд. Н. А. Підпала. Київ : Веселка, 2002. 47 с.
56. Підпалій В. Тридцять літо: Поезії. Київ : Молодь, 1967. 83 с.
57. Пінчук Т. С. Григорій Сковорода і наш час. Луганськ: Факт, 1996. 73 с.
58. Пішов у дорогу – за ластівками: Спогади про Володимира Підпалого / упоряд.: Ніла Підпала, Олег Рарицький; передм. Олега Рарицького; прим. Ніли Підпалої. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. 496 с.
59. Плачинда В. Із днів дружби: У нинішньому році Володимиру Підпалому виповнилося б шістдесят... *Київ*. 1996. № 5–6. С. 151–158.
60. Райбедюк Г. Вивчення творчості українських поетів-дисидентів: Навчально-методичний посібник. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2012. 540 с.
61. Рарицький О. Володимир Підпалій у спогадах сучасників: Літературний профіль автора у дзеркалі часу. *Пішов у дорогу – за ластівками: Спогади про Володимира Підпалого* / упоряд. Ніла Підпала, Олег Рарицький; передм. Олега Рарицького; прим. Ніли Підпалої. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. С. 5–13.
62. Рарицький О. Редакторська діяльність Володимира Підпалого в епістолярних спогадах сучасників. *Слово і Час*. 2011. № 7. С. 95–102.
63. Рарицький О. «Сковородинські думи» В. Підпалого: екзистенційний вибір поета. *Григорій Сковорода – духовний орієнтир для сучасності (Наукові матеріали XIII Сковородинівських читань)*: У 2 книгах / Відпов. ред. проф. М. П. Карпанюк. Київ : Міленіум, 2007. Кн. 1. С. 193–197.
64. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного і Б. Лобовика. Київ : Четверта хвиля, 1996. 392 с.
65. Розумний Я. Сковородинські теми і мотиви в українській поезії. *Держави, суспільства, культури. Схід і Захід: Зб. на пошану Ярослава Пеленського*. 2004. С. 967–988.
66. Розумний Я. У пошуках глузду: Сковорода в поезії Володимира Підпалого. *Літературна Україна*. 1996. 23 травня. С. 6.

67. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Упор., вст. ст. та приміт І. В. Іваньо. Київ : Наукова думка, 1983. 542 с.
68. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів у двох томах / АН УРСР. Ін-т філософії; Редкол.: В. І. Шинкарук та ін. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.
69. Скороход Т. О., Кізілова А. А. Мотиви національного буття у збірці «Сковородинські думи» Володимира Підпалого. URL : <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/176>
70. Сорока П. «Люблю м'яке затишся степове...»: [про книгу В. Підпалого «Золоті джмелі»]: (фрагмент літ. денника). *Літературна Україна*. 2013. 2–9 травня. С. 6.
71. Струк А. Душа чутлива, ніби скрипка. *Пішов у дорогу – за ластівками: Спогади про Володимира Підпалого* / упоряд. Ніла Підпала, Олег Рарицький; передм. Олега Рарицького; прим. Ніли Підпалої. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. С. 371–374.
72. Тарнашинська Л. Презумпція доцільності: Абрис сучасної літературознавчої концептології. Київ : Вид. дім. «Києво-Могилянська академія», 2008. 534 с.
73. Тимченко А. Структура мотиву: до питання теоретичного осмислення *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. Випуск 17. Київ : Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2010. 210 с. С. 5–8.
74. Третяченко А. В. Проблематика і художня своєрідність поетичної творчості Володимира Підпалого [Текст]: автореф. дис. ...канд. філол. наук:
75. Третяченко А. В. «Хіба ж даремно вік було прожито, як є між нами на землі місток...»: творчий профіль Володимира Підпалого. Тирасполь, 2016. 160 с.
76. Цимбалюк В. Володимир Підпалый і його сквородіана. *Вісник Сквирщини*. 2003. 1 лютого. С. 6.

77. Цимбалюк В. Зелене вруно новітньої української літератури: До 50-річчя виходу першої поетичної збірки Володимира Підпалого. *Вісник Сквирщини*. 2013. № 36. 21 травня. С. 2.
78. Цимбалюк В. Йоголюбимий «вишневий світ». *Вісник Сквирщини*. 1993. 24 листопада. С. 3.
79. Шарагіна О. В. Світоглядно-філософські та ідейно-стильові домінанти літературного феномену «тихої лірики». *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Т. 3. Вип. 3. С. 29–34.
80. Шевчук М. Аспекти інтерпретації традиційних сюжетів (на матеріалі двох віршів Лесі Українки). *Слово і час*. 2000. №2. С.47–49.
81. Ющенко О. Синє диво поезії: Володимир Підпалый. *Ющенко О. В пам'яті моїй: Нариси, етюди, есеї, спогади*. Книга третя. Київ : Факт, 1998. С. 292–298.
82. «Як джерело із глибини»: Листи Володимира Підпалого до Івана Гнатюка. *Київ*. 1989. № 6. С. 112–123; № 7. С. 110–125.
83. Bodkin M. Archetypal Patterns in Poetry. N.Y.,1956. 356 p.